

NIEUWSBLAD

Historische Vereniging

NIEUWSBLAD van de HISTORISCHE VERENIGING AMEIDE en TIENHOVEN

Het nieuwsblad is een uitgave van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven en verschijnt vier keer per jaar.

ISSN: 1569 - 7800

HET BESTUUR

Voorzitter	H. van den Heuvel	Voorstraat 99	4132 AP Vianen	tel. 0347-355180
Vice-voorzitter	G.W. Groenendijk	De Bogerd 3	4233 GN Ameide	tel. 0183-601886
Secretaris	C.W. Broekman	Broekseweg 59	4233 CT Ameide	tel. 0183-601811
Penningmeester	J. Stasse	De Bogerd 19	4233 GN Ameide	tel. 0183-602488
Algemeen adjunct	J.A. Maatkamp	Lekdijk 18	2769 GA Langerak	tel. 0183-602071
Lid	A.P. Provoost	Voorstraat 10	4233 EA Ameide	tel. 0183-601568
Lid	C. Rijnhout	De Kooi 25	4233 GP Ameide	tel. 0183-602648
Lid	D. Siegersma	Fransestraat 12	4233 ED Ameide	tel. 0183-602676
Lid	A. Terlouw-van der Grijn	Vijf Akkers 18	4235 AH Tienhoven	tel. 0183-602110

ERELEDEN

A.M. den Oudsten, G. Streefkerk en P. Will

CORRESPONDENTIEADRES

C.W. Broekman info@ameide-tienhoven.nl internet: www.ameide-tienhoven.nl

LEZINGEN EN EXCURSIES

H.J. Beckmann h.j.beckmann@planet.nl
J.D.C. Laroo hv@laroo.net
A.P. Provoost bram.provoost@kpnplanet.nl

REDACTIE NIEUWSBLAD

H.J. Beckmann h.j.beckmann@planet.nl
C. van der Grijn cvdgrijn@hetnet.nl
G.W. Groenendijk gert.groenendijk@planet.nl
A. Tukker a.tukker74@hetnet.nl
P. Will p.will@hetnet.nl

LEDENADMINISTRATIE

J. Stasse jstasse@hetnet.nl

CONTRIBUTIE

De contributie bedraagt minimaal €15,- per jaar, over te maken op bankrekeningnummer 301952248 van de Rabobank in Ameide, t.n.v. de penningmeester van de vereniging. Opzegging van het lidmaatschap dient minimaal zes weken voor het eind van het verenigingsjaar te hebben plaatsgevonden.

De redactie besteedt de uiterste zorg aan de in dit nieuwsblad opgenomen artikelen. Onvolkomenheden kunnen echter voorkomen. Het bestuur van de Historische Vereniging aanvaardt dan ook geen aansprakelijkheid voor daaruit voortvloeiend ongerief.

Op de voorpagina: Imaribord, Landschap Erfgoed Utrecht / Collectie Utrecht - Stedelijk Museum Vianen.

Foto: Cees de Jonge, The Visual Art Box, Obdam.

Op de achterpagina: Haakbusschutter uit "Wapenhandelinghe van Roers Musquetten ende Spiesse".

Inhoud april 2008

Colofon	2
Verenigingsnieuws	3
Hollanders en het water	4
Herdenking 4 mei 2008	6
De dorpspomp in Ameide	6
Ameide en Tienhoven tijdens blijde en benauwde tijden A.D. 1935 - 1945	8
Bezoek aan Gorinchem op zaterdag 17 mei 2008	12
Begin van de Reformatie in Ameide en Tienhoven (2)	14
In Alkmaar begon de victorie	22
De Statenbijbel van de familie Diepenhorst uit 't Fortuin te Ameide	27
Wapenhandelinghe van Roers Musquetten ende Spiesse	30
Hulde aan een honderdjarige	35
Nog eenmaal de erven Leers in relatie met onze twee-eenheid	37
Het Imariservies van Joan van Brederode en Ida Maria van Buuren	41
Historische plaatjes met een praatje	45
Nicolaas Wicart en zijn tekeningen van Ameide en Tienhoven 1748 - 1815	47

Verenigingsnieuws

Algemene ledenvergadering 2008

Het bestuur van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven nodigt u van harte uit tot het bijwonen van de op dinsdag 22 april a.s. te houden jaarlijkse algemene ledenvergadering.

Plaats: de bovenzaal van "t Wapen van Ameide" (ingang: "t Schuurtie" aan de Oudendijk).

Aanvang: 20.00 uur.

Programma:

1. Opening door voorzitter Hans van den Heuvel
2. Notulen van de algemene ledenvergadering van 24 april 2007
3. Ingekomen stukken van algemeen belang en mededelingen
4. Jaarverslag over de periode april 2007 tot en met maart 2008
5. Presentatie van het financiële overzicht 2007
6. Presentatie van de begroting 2008
7. Rapportage kascontrolecommissie en vaststelling jaarrekening
8. Regeling kascontrole 2008 en benoeming nieuw reservelid van de commissie
9. Voorstel tot benoeming van een Beschermer
10. Voorgenomen activiteiten:
 - a. komende edities Nieuwsblad
 - b. terugplaatsing van een fragment van de "Balie" aan de Lekdijk te Ameide
 - c. tentoonstelling over de manden- en hoepmakerij (oktober 2009)
11. Rondvraag

Pauze

12. Presentatie van oude beelden van Ameide en Tienhoven door Krijn van der Ham
13. Sluiting

Ook niet-leden van de vereniging zijn op 22 april van harte welkom.

De notulen en de jaarstukken liggen een half uur voor het begin van de vergadering in de vergaderzaal ter inzage. Deze stukken zijn ook af te halen bij de secretaris vanaf vrijdag 18 april a.s. (adres: Broekseweg 59, Ameide).

Ontwikkeling ledenbestand

Sinds de verschijning van de vorige editie van het Nieuwsblad hebben zich dertien nieuwe leden aangemeld. Het gaat om mevrouw J. de Jong (Gouda) en mevrouw E. Terlouw (Streefkerk) en de heren K. Boer, G.J. van Midelkoop, A. Molenaar en J. Roodhorst (allen te Ameide), ds. J. Alma (Eethen), drs L.F.F. Casteleijn (Leidschendam), P. van der Grijn (Vianen), R.A. van Kesteren (Doesburg), H. Klein Kranenburg (Hagestein), J. de Lange (Lexmond) en D. Mulckhuysen (Vinkenveen).

Voor de ouderen onder ons: de heer L.F.F. (Lo) Casteleijn is een kleinzoon van de legendarische “meester Blok”, die van 1892 – 1914 hoofd van de “School met den Bijbel” te Ameide was.

In verband met verandering van woonplaats is één lidmaatschap beëindigd. De vereniging telt inmiddels niet minder dan 379 leden.

Hollanders en het water

Hans van den Heuvel

De beveiliging van Holland tegen nieuwe gevaren van het water zal heel wat geld, inventiviteit en ruimte vergen. Botsingen tussen veiligheid en de vele maatschappelijke verlangens waaraan politici en bestuurders gehoor willen

geven – economie, woonruimte, natuurschoon, recreatie en ecologie – zullen wellicht niet uitblijven. Er wachten dus grote uitdagingen”.

Dit citaat is afkomstig van drs. Eelco Beukers. Hij spreekt deze verwachting uit in het kort geleden verschenen boek “Hollanders en het water. Twintig eeuwen strijd en profijt”, dat bijdragen bevat van deze historicus en zestien andere wetenschappers – twee sociaal-geografen, een geograaf, een archeoloog, een socioloog, een ingenieur, een

conservator, een mediëvist, een historicus/ weg- en waterbouwkundige, een waterschapshistoricus, een techniekhistoricus, een maritiem historicus, een militair historicus en drie “gewone” historici. Deze lange reeks academisch gevormden doet vermoeden dat we hier te maken hebben

met een moeilijk toegankelijke publicatie met een hoog abstractieniveau.

Het tegendeel is het geval. “Hollanders en het water” is een goed leesbaar boek, waarin een boeiend beeld wordt geschetst van de relatie tussen Hollanders en het water door de eeuwen heen.

Het gaat hierbij niet alleen om de klassieke “strijd tegen het water”, maar ook om allerlei zaken die direct of indirect te maken hebben met de benutting van het water, zoals scheepvaart, visserij, duin- en moerasvorming, landaanwinning, (hoog)heemraadschappen, defensie en recreatie en toerisme.

Voor leden van de Historische Vereniging zijn met name de delen van het boek interes-

sant, die betrekking hebben op “waterzaken” in onze regio. Zo wordt in het hoofdstuk “Van nat boerenland tot droog stedenland” onder andere ingegaan op de concentratie van waterschappen in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden in de negentiende eeuw, waarbij het Dijkcollege van de Vijfheerenlanden en het College van de Lek opgingen in het nieuwe hoogheemraadschap van de Vijfheerenlanden en de dijkdistricten Vianen, Hagestein, Everdingen, Ter Leede en Arkel beneden de Zouwe ophielden te bestaan.

Aan deze reorganisatie lag het streven ten grondslag om door middel van een centraal gezag een eind te maken aan het schier eindeloze geruzie tussen de verschillende polderbesturen.

Een van de voornaamste kwesties was de bekostiging van de acht voormolens, die in 1762 bij Achthoven waren gebouwd ter vervanging van de in 1672 door de Fransen bij hun aftocht vernietigde molens. Daarnaast was ook de verdeling van de kosten, verbonden aan de verbetering van de Diefdijk en de uitvoering van de Lingenwerken, tientallen jaren lang een heet hangijzer.

Andere “streekgebonden” onderwerpen die in het boek de revue passeren, zijn de waterbeheersing en –huishouding in de Alblasserwaard en de economische en militaire betekenis van de Lek.

In dit verband wordt vrij veel aandacht besteed aan de oorzaken en gevolgen van de grote overstromingen, die de waard in 1134, 1164, 1170, 1809 en 1820 teisterden, en

aan de opkomst van de hennep teelt in dit gebied - als verre voorloper van de “nederwiet” – in de zestiende en de zeventiende eeuw. Wat betreft de rivier zijn vooral de tekstgedeelten over de Oude en de Nieuwe Hollandse Waterlinie uit het oogpunt van de militaire geschiedenis lezenswaard.

Van de kernen van de gemeente Zederik worden uitsluitend Ameide en Lexmond een keer genoemd. De Zederikboezem komt tweemaal in de tekst voor.

De in Ameide geboren waterstaatkundige Adrianus François Goudriaan (1768-1829) komt er met één vermelding

overigens ook nogal bekaaid af. Zijn grote tegenstrever Jan Blanken (1755-1838) wordt daarentegen elf maal aangehaald.

Voor wie in “waterzaken” geïnteresseerd is – en welke Hollander is dat niet – is “Hollanders en het water” een aanrader. De uitgave van het boek wordt financieel mede mogelijk gemaakt door de Gedeputeerde Staten van de provincies Noord-Holland en Zuid-Holland, waardoor de prijs van € 39,- zeer billijk is.

“Hollanders en het water. Twintig eeuwen strijd en profijt”.

Eindredactie Eelco Beukers, 608 blz., 2 delen in foedraal, gebonden, geïllustreerd (deels in kleur), ISBN set 978-90-6550-973-4, Uitgeverij Verloren BV te Hilversum.

Een van de voornaamste kwesties was de bekostiging van de acht voormolens, die in 1762 bij Achthoven waren gebouwd ter vervanging van de in 1672 door de Fransen bij hun aftocht vernietigde molens.

‘Amyden’ Ets van Roelant Roghman (1627-1692)

Herdenking 4 mei 2008

Bij het Nationale Monument op de Dam in Amsterdam, op de Waalsdorpervlakte in Den Haag, op de Grebbeberg bij Rhenen en op tal van andere plaatsen in ons land zal in de avonden van zondag 4 mei aanstaande de jaarlijkse Dodenherdenking plaatsvinden. Het bestuur van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven wil dit gegeven tot richtsnoer nemen bij het bepalen van de dag en de tijd van de herdenking van de inwoners van Ameide en Tienhoven, die in de Tweede Wereldoorlog of bij de politionele acties in het voormalige Nederlands Indië zijn omgekomen. De plechtigheid bij het monument in Ameide zal dus ook op zondag 4 mei rond de klok van acht uur worden gehouden.

Aan dit besluit is overleg met vertegenwoordigers van de plaatselijke kerkgenootschappen voorafgegaan. Dit overleg heeft ertoe geleid dat de kerkdiensten op de bewuste dag zullen worden aangepast in die zin dat de diensten om 18.00 uur beginnen en omstreeks 19.15 uur eindigen.

Op deze wijze worden kerkgangers, die de herdenking willen bijwonen, in de gelegenheid gesteld zich naar het monument te begeven voordat de plechtigheid daar om 19.35 uur aanvangt. Om de organisatie van de herdenking niet nodeloos ingewikkeld te maken, wordt er dit jaar geen “stille tocht” gehouden. Het bestuur is de kerkelijke

ambtsdragers zeer erkentelijk voor hun coöperatieve opstelling.

Voor het overige verloopt de jaarlijkse Dodenherdenking in Ameide volgens de sinds 1999 gebruikelijke vaste formule. Dit houdt in dat leerlingen van de hoogste groepen van de plaatselijke basisscholen in de periode voor acht uur gedichten voordragen, waarna een korte toespraak volgt. Ds. T. Wegman, de predikant van de Hervormde Gemeente van Ameide en Tienhoven, treedt ditmaal als spreker op. Na de “twee minuten stilte” en het ten gehore brengen van het eerste en het zesde couplet van het Wilhelmus worden kransen en bloemen gelegd door representanten van verscheidene organisaties en nabestaanden van de oorlogsslachtoffers. De plechtigheid wordt zoals altijd muzikaal omlijst door Ameide's Fanfare Korps (AFK). De algehele leiding van de plechtigheid berust wederom bij Maks van Middelkoop, de voorzitter van de Werkgroep 4 mei Herdenking.

Het bestuur van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven roept alle betrokkenen op de herdenking bij te wonen.

H. van den Heuvel
Voorzitter Historische Vereniging
Ameide en Tienhoven

De dorpspomp in Ameide

Jet Peekel

Regelmatig loop ik naar de pomp. De dorpspomp midden in mijn dorp. Het is een lekker wandelingetje en als het niet regent, ga ik er even op een bankje zitten. Anders loop ik door. De pomp staat op de oude Dam, voor het stadhuis uit 1664, aan de overkant de slagerij van Simon Muilwijk, wiens grootvader daar al een slagerij had in de tijd dat mijn oudoom Frits hier voorbij kwam. Volgens zijn dagboek was Frits hier in Ameide op woensdag 11 januari 1945.

De Dam is een rechthoekig pleintje, met kinderkopjes bestraat en van schaduw voorzien door een paar enorme bomen. Het plein wordt behalve door het stadhuis, aan drie zijden begrensd door statige huizen, waarvan er enkele ooit zijn gebruikt als winkelpanden: slager, bakker, groenteman, kantoorboekhandel, kruidenier. Alleen die van Simon is nog als slagerij in gebruik. Het grootste deel van de dag ligt het plein er verlaten bij, afgezien van des slaggers clientèle, en 's zomers lopen er enkele verwaalde toeristen die eigenlijk op zoek zijn naar het terras van 't Wapen, vanwege de koffie met appeltaart die hun in de folder beloofd was. Er is geen interesse in dit plein. Er is geen gedenk-

steen, geen museum, zelfs geen datum op de pomp die daar onopvallend, niet eens in het midden, staat.

Op hongertocht vanuit Dordrecht kwam Frits Louer hier voorbij. In zijn dagboek schrijft hij dat hij tot Nieuwpoort komt, de eerste dag. Gelukkig kan hij een stuk meerijden met een melkwagen. 'Dat scheelde weer anderhalf uur strompelen.' Het had gevoren, gedooit en daarna was de weg weer opgevroren. Het is nu hobbelig en glad op de dijk. Onderweg klopt hij bij boerderijen aan, maar overall treft hij 'koude kachels en koffiesurrogaat'. En soms zelfs dat niet, wordt hij weggejaagd van het erf. Die boeren waren het ook wel eens zat, die niet aflatende stroom sloebers uit de stad. In Nieuwpoort krijgt hij onderdak in een centrale slaappleats, ingericht in een houtfabriek. De grote kachel brandt de hele nacht, men krijgt warm eten, een deken en 's morgens voor het vertrek nog een kom koffie.

 De pomp staat op de oude Dam, voor het stadhuis uit 1664, aan de overkant de slagerij van Simon Muilwijk.

Om zeven uur gaat hij weer op pad. Na een paar uur lopen komt hij in Ameide aan waar hij een brief moet afgeven bij de bakker. 'Maar,' schrijft hij, 'de ontvangst is niet best. Hoewel een bakker, krijg

ik geen brood.' Zes kilometer verderop gaat het beter. In herberg 'De drie Snoecken' in Lexmond wordt hij binnengevraagd voor een kom bouillon en kan hij zijn meegebrachte 'prakje' opwarmen. Gesterkt stapt hij door via Zijderveld naar Culemborg, waar hij tegen half zes in de

avond aankomt. In de laatste etappe kan er flink gegeten worden. Bij kennissen mag hij zo aanschuiven voor een maaltijd van rode kool met aardappelen, en pap. Hij denkt dat hier nog wel iets te krijgen is, al kost het een vermo- gen. '10 ons brood' kost 650 gulden, eieren 125 gulden. Geld heeft geen waarde meer, het is voornamelijk ruilhan- del waardoor men overleeft.

Maar het valt tegen. Hij kan bij vrienden in Culemborg logeren, maar hij krijgt niets te eten. De hele volgende dag zit hij te koukleumen bij de kachel, terwijl zijn vriend erop uitgaat om brood en eieren te pakken te krijgen. 's Avonds komt die onverrichterzake thuis. Misschien over een paar dagen, maar nu kan hij niets vinden. Frits krijgt vandaag ook niets te eten aangeboden, dus hij moet zijn eigen voorraad aanspreken. Aardappelen, uien, bloemsaus en een boterham met stroop toe. Chagrijnig gaat hij de vol- gende dag terug naar Dordrecht. Onderweg klaart zijn humeur op. De wegen zijn beter, hij schiet lekker op. In Ameide probeert hij het toch nog maar eens bij de bak- ker. Hij heeft tenslotte een brief meegenomen uit Rotter- dam, dus hij is op zijn minst een kennis van een kennis, en een bakker moet toch wel wat in huis hebben. Deze keer heeft hij inderdaad meer geluk. Hij krijgt een brood

Frits Louer. foto september 1946 uit het familiealbum.

mee voor thuis en ook een voor de Rotterdamse familie van de bakker. Dat moet hij daar nog even gaan bezorgen. Op het pleintje bij de pomp eet hij al zijn eerste boterham. Hij kan niet wachten. Terwijl hij zijn droge boterhamme- tje zit te eten, wordt hij aangesproken door een man. Ie- dereen kent iedereen in dit dorp, dus deze man weet dat Frits van buiten komt. Of hij mee wil naar Rotterdam, er gaat straks een boot. Dolblij stapt hij aan boord, het scheelt hem 40 kilometer lopen. Tot 5 september 1944 heeft er dagelijks een veerboot gevaren tussen Rotterdam en Schoonhoven, maar op die dag, Dolle Dinsdag, is de Lekboot 2 zwaar beschoten. Vier gewonden en een dode, Willem de Bie uit Ameide. De rederij besloot de vaart te sluiten, het was te gevaarlijk geworden. Dat betekent dus dat het hele stuk nu gelopen moet worden, maar vracht- boten nemen soms ook passagiers mee. Frits heeft geluk. In Groot-Ammers moeten ze vee laden, maar dan kan het in één ruk naar Rotterdam. Aan boord deelt hij zijn brood met iemand die een paar appels heeft, en hij krijgt een stuk scheerzeep!

Ze komen om acht uur 's avonds aan, wat betekent dat hij nog een nacht aan boord moet blijven, vanwege de sper- tijd. Om zes uur 's morgens kan hij eindelijk de benen strekken. Hij weet niet meer hoe hij hangen of zitten moet op die houten bank. Hij brengt het brood bij de familie van de bakker en gaat zo snel mogelijk naar huis. Hij 'kruipt nog even bij de vrouw', maar kan niet slapen en krijgt alweer honger ook.

Vier dagen weggeweest, een kleine honderd kilometer gelopen, opbrengst: een stuk scheerzeep. Daaraan moet ik denken als ik langs de pomp in mijn dorp loop.

Ameide en Tienhoven tijdens blijde en benauwde tijden A.D. 1935–1945

Paul Will

Reeds gedurende tal van jaren bezoeken twee leden van de Werkgroep '4-MEI-HERDENKING' de beide plaatselijke basisscholen. Daar vertonen zij dan voor de hoogste groepen een vijftigtal dia's met de nodige mondelinge toelichting. Zij doen dit al voor het tiende jaar, hoewel die twee werkgroepleden inmiddels al 'met groot verlot zijn'.

Nu heeft het nieuwe redactielid, Cees van der Grijn Jaczoon, onlangs de plaatjes in een zogenaamde powerpoint-presentatie vastgelegd, maar moet o.m. tekst en wat omlijsting nog toegevoegd worden, zodat het geheel zonder aanwezigheid van 'belevers' getoond kan worden. I.v.m. de verschijning van het a.s. lijfblad tegen de meidagen plaatsen we op verzoek van de eindredacteur een kwart der dia's om u een indruk te geven van de aard van het getoonde. Rekening houdende met een andere lezerskring als doelgroep wijkt de ondertiteling wel af van het verhaal dat we op school houden.

De serie begint met een aanloopje te nemen om ietwat te presenteren uit de crisisjaren. Waarmee verdiende het merendeel der (over)opa's in onze twee-eenheid hun dagelijks brood? Houtbewerking toch! Voorts o.a. een indruk van de Oranjefeesten vlak voor Wereldoorlog II.

En wanneer precies geschiedde het wonder dat men zomaar water 'uit de muur' kon halen? Hier een paar spitters bij het graven van sleuven nabij de kerkhofmuur op de Achterweg. Doende met de aanleg van de waterleiding 'effe uitblazende' om op de kiek te komen.

Dat lijden onder en zich verblijden over respectievelijk het ontbreken en de komst van elektriciteit hadden onze landgenoten al veel eerder beleefd. Wanneer precies kregen we o.a. de automatische straatverlichting en de huisaansluitingen? En in de loop der jaren barstensvol rampspoed en duisternis hadden we die verzuchting opnieuw kunnen slaken, weliswaar door die verleden tijdsvorm 'kreeg' te wijzigen in die van de toekomstige tijd: 'zullen krijgen'?

Dat uitblazen van daarnet betrof eveneens de Oranjefeesten, wat een welkome afwisseling betekende voor de goe-gemeente in die toch wel schrale dagen. Zo organiseerde in 1938 de Oranjevereniging een groot(s) feest: de historische optocht waarbij alle deelnemers al of niet te paard of op wagens in historische kledij waren uitgedost en diverse historische hoogheden verbeeldden. En wel ter gelegenheid waarvan was deze viering op touw gezet?

Met een zeker heimwee dachten velen in de erop volgende benauwde jaren boordevol ge- en verboden eraan terug, hoe de lieve lage landen dankzij het Oranjehuis eeuwenlang in vrijheid hadden mogen leven.

P.S. Deze herauten te paard aan de kop van de stoet zijn Kobus van der Grijn Azn en Dirk Bouwmeester.

Hier een volkomen ander tafereel: twee dagen na de Duitse overval worden na een benauwde tocht scheepsladingen Wageningse evacués hier en elders langs de Lek onderdak gebracht. Zij zijn op eerste Pinksterdag ontscheept, nadat ze dagenlang gezwakt hadden. Ook ladingen koeien – bulkend, immers dagen niet gemolken – belandden op de Koekoekswaard en ieder die melken kon, werd opgetrommeld.

Een enkele dag na de capitulatie konden de Wageningers weer huiswaarts keren en wat zouden zij daar ter plekke aantreffen? Later ontvingen de gemeenten Ameide en Tienhoven officiële dankbetuigingen aan de burgerij. Deze fraaie oorkonden hangen nu in het oude Stadhuis, resp. links en rechts van de schoorsteen.

De eerste prentbriefkaart met erop Wilhelmina en het rijm van haar hofprediker ds. Welter. Uiteraard clandestien gedrukt en verspreid om aan het volk te verstaan te geven dat het geen vlucht was van haar om in de oorlogsdagen naar Engeland uit te wijken, maar zij wenste met haar regering van de nood een deugd te maken door in Londen op haar post te blijven.

Later zijn bij vlagen veel meer foto's van de koninklijke familie en pamfletten, zoals 'De vliegende Hollander', door de geallieerde luchtmacht boven Nederland gedropt om het bedrukte volk te groeten en moed in te spreken: Oranje boven en Nederland zal herrijzen! Levendig herinner ik me nog hoe we in de polder gingen zoeken naar die krantjes, die we na lezing weer stilletjes doorgaven aan anderen. Deden we later ook met o.a. het illegale blaadje 'De Telex', niet uit de lucht gevallen, maar heimelijk van een Ammerse pers gerold.

Begin september 1940 kreeg Ameide al Duitse bezetting binnen haar grenzen. Die vreemde vogels werden deels onderdak gebracht bij particulieren en anderdeels nestelden zij zich in schoollokalen. Daarbij moest voor de Christelijke school aan de Achterweg op stel en sprong een wachthok komen. Deze klus zou de volgende morgen geklaard moeten zijn en timmerman Freek Diepenhorst werd bevolen dit te fiksen. Die nacht is de kachel hoog opgestookt, opdat de fluks opgebrachte verf de volgende morgen droog zou zijn.

Enige maanden achtereen marcheerden zij, luid zingende hun victorieliederen, zoals "Wir fahren gegen England", en om dit te waar te maken werd er uiterst gedisciplineerd geoefend op gevorderde rijnen bij de Loswal. Daarna vertrokken ze met stille trom ofwel voor ons met onbekende bestemming, maar beslist niet Engelandwaarts!

Tot overmaat van ramp kregen we in die jaren van toeneemende schaarste nog 's met heel strenge winters te maken. Die van '40/'41, '41/'42 en '44/'45 en niet te vergeten die in de tijd van de mobilisatie. Deze foto genomen op de gedempte Gracht is van 1942. Dat valt op te maken uit de eierkolen gepoot in de sneeuwhoop.

Erop staan bovenaan: Jan van Bruggen, Henk van Delsen, Aart van der Grijn, Floor en Riek Oosterom, Klaas Veen, Jan Oosterom, ?, ?, en Gerrit Oosterom. Vooraan: Lijsje Oosterom, Gijsje Veen, Gerrie, Marie, Teus en Huib Oosterom, Jan Molenaar en Jan Oosterom.

Men heeft die steenkolen bij invallende dooi vast rap opgeraapt vanwege brandstofschaarste!

'Gaonde meer ellinde', op z'n Termeis gezeed'. Het ergste was de moderne slavenjacht: naast de deportatie van de joodse medelanders had veel manvolk zich te melden om in de Duitse oorlogsindustrie te werk gesteld te worden.. Beide bevolkingsgroepen is onvoorstelbaar leed aangedaan en laat ons de spanningen van het (on)mogelijke onderduiken niet vergeten. We beperken ons nu maar tot stoffelijke zaken die de Oostelijke slokops naastten, zoals onze gouden en zilveren munten, verwisseld voor zink en zilverbonnen, alle voorwerpen van koper, nikkel, lood of brons moesten we inleveren, die omgesmolten zijn om te dienen als grondstof voor oorlogstuig. Uit de serie berovingen een foto van de klok der hervormde kerk. Schoolkinderen doen rouwbeklag rondom de op de grond gesmeten luidklok, maar die op wondere wijze, weliswaar met 'n barst erin na de Krieg weer is opgedoken, letterlijk zelfs.

Met dit gebeuren zijn we een jaar verder: de spitters bezig in Meerkerksbroek met de aanleg van twee strekdammen dwars door de Waard tussen Lek en Merwede. De tussenliggende strook zou erna plas en dras gezet worden. De Wehrmacht vreesde namelijk een invasie van de geallieerden op de Nederlandse westkust en inundatie zou dan hun oprukken bemoeilijken. Alleman van Ameide-Tienhoven en omringende dorpen in de leeftijd van 16 t/m 60 jaar werd verplicht tot deze Arbeitseinsatz. Gestrengheid en haast was geboden, zelfs tijdens de Paasdagen moest doorgeploeterd worden, vandaar dat ze regionaal de naam van Paasdammen kregen. Ze zijn pas na het beëindigen van de oorlog geslecht en kwam het lek weerom boven water.

Nederland vrij, maar Ameide had nog enige dagen te wachten, eer de bevrijders op de Dam arriveerden en wel op dinsdagmiddag 8 mei 1945. Op de bomvolle Dam werd het Wilhelmus ingezet, aanvankelijk wat aarzelend vanwege de brok in de keel, even later klonk het waarlijk triomfantelijker. Een tweede aarzeling betrof de nadere kennismaking met de overwinnaars: deze bleken geen Amerikanen, Engelsen of Canadezen te zijn, die wij mochten begroeten: het waren maar Belgen! Maar dat was gelukkig snel vergeten, zij hadden zich toch echt als vrijwilligers ingezet om mede het nog bezette gebied van ons land te bevrijden. Er bestond nog een andere schroom: de meesten waren Franstalig, wat de communicatie terdege bemoeilijkte, omdat we ons veeleer hadden toegelegd om het Engels een beetje onder de knie te krijgen.

Na D-Day verliep de opmars naar het Noorden behoorlijk snel, maar bij Arnhem ging het mis; de brug bleek er één te ver te zijn. Het gevolg was dat de hoop op een spoedige bevrijding van Noord-Nederland vervloog. Heel het railverkeer was ondertussen op aandrang van Londen plat gegaan en vooral Midden-Nederland kreeg het zwaar te verduren: geen toevoer meer van voedsel uit Noord- en Oost-Nederland, geen elektriciteit, geen verwarming en slechts een hongermaaltje via de bonkaarten, terwijl de gaarkeukenrantsoentjes wekelijks kariger werden. Deze periode staat te boek als de hongervinter en wie van ons ouderen herinnert zich niet de hongertochten die de Randstadters, vooral Rotterdammers, ondernamen om eventueel via ruilhandel of anderszins op zoek te gaan naar wat brandhout, aardappels, een litertje melk en om een plekje te vinden om te overnachten?

Bezeten en/of bevrijd? Opnieuw Duitse militairen en wel na 4 mei op de Dam. Er waren nog altijd manschappen van het bezettingsleger gelegerd in o.m. schoollokalen. Kennelijk weten zij met hun houding niet helemaal goed raad, ja, wat moe-

ten zij? Of deze foto gemaakt is voor de intocht of in afwachting van de bevrijders of vlak erna is ons onbekend. Lang daarna zal wel niet, want na de ontwapening is er begin Broek op de kop van een weiland een soort kamp ingericht voor krijgsgevangenen. Dat was voor ons jongens een kijk waard; vooral de Russische trokken onze aandacht. Die maakten, begeleid door harmonicamuziek, gehurkt hun rondedansjes. Luchtig en vrolijk, maar wat voor toekomst gloorde er voor deze Oekraïniërs, die na hun gevangenneming in Duitse krijgsdienst waren getreden? Ach, wisten zij/wij veel?

Nog even een stapje terug, maar het gaat wel om iets wat nog duidelijk zichtbaar was na de definitieve ineenstorting van Hitler-Duitsland. Tegen de tijd dat de bezetters gingen beseffen dat de kans op een overwinning van de Krieg definitief verkeken was, kregen Duitse manschappen hier en elders geleverd de opdracht om alsnog moedige spreuken op opvallende gebouwen aan te brengen. Op de achterzijde van ons oude stadhuis vond de Duitse militair-verfletterzetter een lange uitgestrekte plek om zijn kunsten te vertonen. Hij schilderde in fraai gotische letters: *'Dieser Krieg musz zum gröszte Sieg in der deutschen Geschichte werden!'* Dat wil zeggen; dat deze oorlog tot de grootste overwinning in de Duitse historie moet worden! Het zou wat: tekens aan de wand die op het moment van ontstaan al een min of zeker meer belachelijke indruk moet hebben gemaakt op vriend en vijand.

Een dergelijke stuip-trekkende tekst kwam terecht op de plek waar Molenaarstraat,

Benedendamsstraat en Prinsengracht ooit tezamen vloeiden bij het huisje van Jan van Bruggen. Dit centraal gelegen pand werd evenzo in de hongerwinter opgesierd met een jubelopschrift: *'Deutsche Herzen erringen den Sieg'*, dat wilde zeggen dat de Duitse harten de overwinning behalen. (P.S. Dat Duitse *Sieg* is familie van ons woord zege). Klinkt deze 'pseudo-opsteker' ook niet een tikje wanhopig, niet de weermacht, slechts de harten konden het idee nog koesteren. Zou dat rechte uitroepeten kromgebogen tot een vraagteken niet dichter de waarheid benaderd hebben? Aan de wapperende driekleuren en de legerauto kun je zien dat de kiek tijdens de bevrijdingsdagen is genomen en wie van ons senioren herkent, aan de houding van de man, op het randje niet de bekende Jan Oosterom.

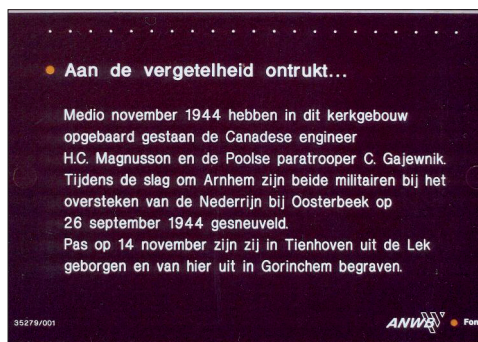
Een derde opsteker moet het lichtokje op Sluis ontsierd hebben, weet iemand die tekst nog?

Jong en oud druk doende, dat was het ideaal van de heer Daniëls. Iedereen erin betrekken vond deze voorzitter van de Werkgroep '4-mei-Herdenking'. Hij voorop heeft zich met de leden bijzonder ingespannen om alsnog in 1999 een gedenkteken voor de plaatselijke omgekomenen vorm te geven. Ter gelegenheid van de onthulling van het monument, dat later door de schooljeugd is geadopteerd, heeft onze Vereniging een boekje het licht doen zien dat elk jaar bij de dia-presentatie op de scholen aan de leerlingen ter lezing wordt uitgereikt.

Op deze foto ziet u initiatiefnemer Heinz Daniëls met een stel schoolkinderen bezig de rode geraniums in te poten rondom de gedenksteen. Iets van hetgeen hij jaren achtereen met hart en ziel heeft gedaan om kleur, fleur en passende inhoud te geven aan de 4 mei herdenkingen.

P.S. Op de plaquettes, resp. voor en achter de steen-met-het-venster, staan o.m. vermeld de namen van de tien oorlogsslachtoffers uit Ameide-Tienhoven en de spreuk: *'De slachtoffers ter gedachtenis; De treurende tot troost'* en *'De levenden ter bezinning'*.

Als laatste het tekstbord, aangebracht naast de ingang van de Tienhovense kerk. Ook hiervoor heeft de 4-mei-groep mede zorggedragen. De realisering

ervan is tevens te danken aan de gemeente Zederik, die financieel heeft bijgedragen, maar het is in het bijzonder weer de inspanning van voorzitter Daniëls geweest - hij is helaas niet meer onder ons - dat deze plaquette op 14 november 2004 officieel kon worden onthuld in aanwezigheid van o.m. twee nabestaanden van de Canadese engineer. De plaquette is bedoeld om postuum de beide vrijwilligers blijvend te gedenken en met hen allen die hun leven hebben gegeven voor de bevrijding van ons land. Pas bijna twee maanden na hun omkomen dreven deze lijken in de Lek ter hoogte van de Koekoekswaard, waar juist twee elfjarige jochies met een roeiboot voeren. Het is hun, Hans van Straten en Adrie van den Berg, gelukt met veel moeite die macabere vondst aan wal te krijgen.

Bezoek aan Gorinchem op zaterdag 17 mei 2008, 10:30-15:30

Gorinchem zo dicht bij en toch bij de meesten van ons zo onbekend. Boeren en vissers stichtten rond het jaar 1000 op een wat hoger gelegen stuk land, nabij de monding van de Linge in de Merwede, een nederzetting, die zij Goriks Heem noemden. In het midden van de dertiende eeuw kwam Gorinchem en omgeving in het bezit van de heren Van Arkel. Op 11 november 1382 kreeg Gorinchem stadsrechten van Otto van Arkel. Halverwege de veertiende eeuw werd er een stenen stadswal om Gorinchem gebouwd met poorten en torens.

In 1673 werd de vestingstad Gorinchem deel van de Hollandse Waterlinie en na 1814 werd de stad een kernvesting van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

Gorinchem

Naar deze stad gaat onze excursie op 17 mei.

Het complete programma ziet er als volgt uit:

10:30-11:00 Aankomst en ontvangst in de 'Oude Doelen', Molenstraat 32, Gorinchem. We worden ontvangen door de heer Arjen Kraal van 'The Beagle Armada'-de huidige gebruiker van de voormalige Schuttersdoelen. Er is een beperkte mogelijkheid tot parkeren op het terrein van de Oude Doelen.

11:00-11:30 Lezing door de heer A. J. Busch, oud secretaris van de Historische vereniging 'Oud-Gorcum', over de Schutterijen van Gorinchem en de historie en het gebruik van de voormalige Schuttersdoelen.

'Sinds 1589 verbleven hier de schutters van het Sint Jorisgilde en het Sint Christoffelgilde. Zij oefenden met hand- en kruisbogen en later met vuurwapens op de schietbanen in de grote tuin achter het gebouw. De schutterij werd in 1865 opgeheven. De schutterij was opgericht om de stad te bewaken, maar werd later een gezelligheidsvereniging. Om deze reden werd er in de tuin later een zaal gebouwd welke zou gaan dienen als schouwburg. Deze heeft tot 1961 dienst gedaan. Toen kwam schouwburg De Nieuwe Doelen in de Haarstraat.'

Na de lezing van de heer Busch is het mogelijk om het gebouw te bezichtigen.

Hierna wandelen wij van de Molenstraat naar de Grote Markt.

12:30-13:45 Gezamenlijke lunch in 'De Hoofdwacht', Grote Markt 6.

13:45-15:30 Stadswandeling door heden en verleden van Gorinchem onder leiding van een ervaren gids van de VVV Zuid-Holland Zuid.

Na 15:30 (tot 17:00) is er voor de liefhebbers nog gelegenheid voor een bezoek aan het Gorcums Museum, Grote Markt 17.

De kosten voor deze excursie, inclusief lunch maar exclusief bezoek aan het Gorcums Museum, bedragen Euro 20,00 per deelnemer.

Vervoer is op eigen gelegenheid.

U kunt zich (voor 10 mei) opgeven bij:
Bram Provoost, telefoon 0183-601568,
Jack Laroo, telefoon 0183-602026 of
Herman Beckmann, telefoon 0183-601997.

Begin van de Reformatie in Ameide en Tienhoven (2)

Gijsbert Hamoen

Ds. Johannes Andelius (1592 - 1595)

“een seer welsprekend ende wijs Man, seer vriendelijck van wesen.”

(Jacobus van Oudenhoven)

Inleiding

De derde predikant van Ameide en Tienhoven, Ds. Johannes Andelius, is van meer dan plaatselijke betekenis geweest. Deze tweede aflevering over het Begin van de Reformatie in Ameide en Tienhoven is een korte samenvatting van zijn biografie, die ik schreef voor de Historische Reeks Land van Heusden en Altena.¹

Afkomst en familie

De familie van Johannes Andelius is afkomstig uit Heusden of de directe omgeving van de stad. Zij bezit goederen in Doeveren en Genderen. De vader heet Eustachius (Staes) Meeusz. van Andel, de grootvader Bartholomeus (Meeus) van Andel. Het gezin bestaat uit de zonen Franciscus en Johannes, en de dochters Jacopsken, Elisabeth en Gijsbertken.

Johannes trouwt de eerste maal met Engeltien Claesdochter. Zij schenkt hem vier kinderen: Adriana, Imert, Eustachius en Adriaen. Imert en Eustachius vestigen zich in Rotterdam, terwijl de kinderen van Adriaen bij het overlijden van Johannes in Meerkerk verblijven. De dochter Adriana woont in Doeveren. Bij haar verblijft Andelius tot zijn dood in 1623.

Na het overlijden van zijn eerste vrouw huwt Johannes met Gijsbertgen Godertsdochter, weduwe van Adriaen Cornelissen. Het is mij niet bekend of er uit dit huwelijk kinderen geboren zijn, maar het lijkt niet waarschijnlijk.

Franciscus en Johannes

Vaak worden de twee broers met elkaar verward, soms tot een en dezelfde persoon verklaard, zoals door van Lieburg en Rogier. De zaak is echter duidelijk. Franciscus, de oudste, is priester en pastoor in Eethen geweest. In de visitatierapporten uit 1571 en 1572 wordt hij ook priester in Genderen genoemd. Hoelang hij dienst heeft gedaan is niet duidelijk, maar in 1579 verblijft hij bij de zusters Franciscanessen in Heusden (*pater in 't susterhuys tot Heusden*). Hij protesteert ‘tegen d' inhoudt van den pacificatie, die stad van Heusden van syne Excellentie begonnen ende van de Staten van Hollant geaggreert is’ (goedgekeurd). Franciscus is zijn leven lang katholiek gebleven, dit in tegenstelling tot zijn broer Johannes. Hij is overleden vóór 13 september 1612.

¹ G.Hamoen, Ds. Johannes Andelius, Historische Reeks Land Heusden en Altena, 18 (verschijnt in 2008). Daar zijn alle verwijzingen naar de bronnen te vinden.

De meest gebruikte bronnen zijn:

J. Reitsma en S.D. van Veen, *Acta der Prov. en Part. Synoden*, Groningen, 1892 – 1899, I (Noord-Holland); II (Zuid – Holland) ; III (Gelderland).

Rijks Geschiedkundige Publicaties (RGP), *Classicale Acta*. 49 (*Dordrecht I*); 68 (*Dordrecht II*); 88 (*Leiden en Woerden*).

Acta Classis Gorinchem (SALHA, ACH).

G. Voetius, *Kroniek van de Heusdense Gemeente*, voorafgaande aan het Actaboek van de hervormde Gemeente te Heusden (SALHA, ACH, 1)

Nicolaus Voetius, *De Reformatie van het Land van Heusde*, uit de acta van de Hervormde Gemeente te Meeuwen, uitgegeven door N.C. Kist, Archief voor kerkgeschiedenis, 1855.

J.v.d.Hammen, *Franciscus en Johannes Andellius*, (Bossche Bijdragen)

A.A.J. Karthon, *Franciscus en Johannes Andellius*, (Bossche Bijdragen)

G.P. van Andel, *Franciscus en Johannes Andellius* (Bossche Bijdragen)

J. van Andel Kzn, *Stamboek der familie van Andel*, Roermond 1914.

G.Hamoen, *Het begin van de Reformatie in de Ring Heusden* (1975)

F.A. van Lieburg, *Repertorium van Nederlandse hervormde predikanten tot 1816*, I (predikanten), II (gemeenten.), Dordrecht 1996

J. van Oudenhoven, *Beschryvinge der Stadt Heusden*, Amsterdam 1743.

A.C.Duker, *Gisbertus Voetius*, Leiden 1897 – 1915.

Beeld van een calvinistische kerkdienst in de 17de eeuw, in de Nijmeegse Stevenskerk. De predikant bestijgt de preekstoel, terwijl door een ouderling ervóór uit de Bijbel gelezen wordt.

Opleiding

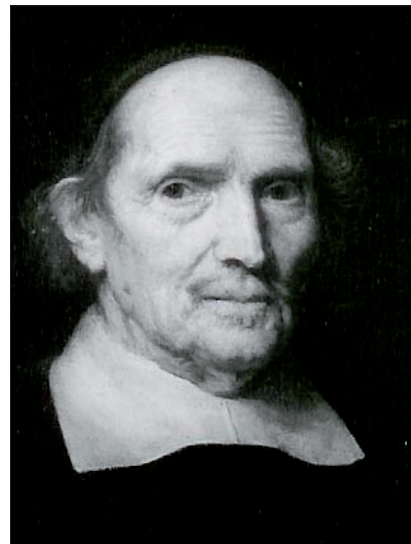
Andelius is een geletterd man, die zijn opleiding binnen de rooms-katholieke kerk moet hebben ontvangen. Het feit dat hij in verschillende acta als *Mr.* wordt betiteld zou er op kunnen wijzen dat hij Magister was, een man die een academische opleiding heeft afgesloten. In het verloop van zijn levensverhaal zal blijken dat hij om zijn kennis en inzicht wordt afgevaardigd om te bemiddelen in heikele theologische kwesties. In een (niet bewezen) mededeling wordt gezegd dat hij zijn priesterlijke opleiding genoten heeft in de Abdij van St. Truyen. Deze mededeling is overigens niet onwaarschijnlijk gezien de betrekkingen tussen het Land van Heusden en deze abdij.

Eerste optreden

Van zijn eerste optreden in reformatorische geest wordt door verschillende bronnen melding gemaakt. W.M.C. Regt schrijft dat hij in juli 1565 tot de Reformatie is overgegaan. Van Oudenhoven vertelt dat hij als pastoor van Genderen, samen met de minderbroeder Heer Aelbrecht (van Kampen), in de kapel in de Voorstadt aan de Wijkschen Dijck te Heusden preekte *ende kregen uyt de Stadt en van 't Lande groote toeloop*. Ds. Nicolaus Voetius, de zoon van Gisbertus en predikant in Meeuwen, zegt over hem: *'synde in syne jonckheyt ten tyden des heerschen-*

den Pausdoms pastoor geweest tot Genderen, ende het licht des Evangeliums (tot het welcke hy door Godts genade gekomen was) in syne predicatien syne gemynte voorhoudende.'

Gisbertus Voetius (oorspr. Gijsbert Voet) (Heusden, 3 maart 1589, -Utrecht, 1 november 1676) was een Nederlands theoloog, hoogleraar en predikant van gereformeerde huize. Hij werd vooral bekend als eerste hoogleraar van de universiteit van Utrecht. Voetius studeerde te Leiden, waar hij de invloed onderging van de prominente Contraremonstrant Gomarus. Bij Gomarus verwierf hij te Groningen de doctorsgraad. Als predikant stond hij te Vlijmen (1611) en in Heusden (1617), waar zijn broer Didericus rector van de Latijnse school was. Voetius oefende een verstrekkende invloed uit op leer en leven van de Gereformeerde Kerk en werd daarom ook wel de "Utrechtse paus" genoemd. Hij ijverde voor een strenge leer en zedelijke tucht en voor de zelfstandigheid van de kerk, met name van de plaatselijke gemeenten. Bron: Wikipedia

De opmerking van Rogier over zijn optreden en preken in Den Bosch lijkt dat te bevestigen, ook al verwisselt hij hem met zijn broer.

De grote toeloop en aanhang, die Andelius krijgt, heeft te maken met zijn karakter en gaven. Voetius spreekt over zijn *soet, vreedsaemig en discreet humeur, neffens goede gaven van prediken*.

Van Oudenhoven schrijft over hem: *ende was Joannes Andelius een seer welsprekend ende wijs Man, seer vriendelijck van wesen, die in verscheyden occurentien van kerckelijcke swarigheden de Kercken van Heusden, Utrecht ende Gouda goede diensten gedaen heeft*.

Aan zijn optreden in Heusden en omliggende plaatsen komt een einde door het ingrijpen van Pieter Brul, schout en rentmeester van de Grafelijke domeinen, die opdracht krijgt hem gevangen te nemen. Met Aelbrecht van Kampen vertrekt Andelius uit Heusden, om op verschillende plaatsen in de vrije landen van Holland zijn dienstwerk te verrichten. Aelbrecht van Kampen is misschien dezelfde als de persoon die later predikt bij de gemeenten onder het kruis te Delft en Rotterdam.

De kapel aan de Wijschen Dijck wordt op last van Brul 9 maart 1574 afgebroken. Die afbraak was nodig voor de uitbreiding van de vesting Heusden. Het vertrek van Andelius uit Heusden zal vóór die tijd hebben plaatsgevonden. Bij opgravingen in 1975 zijn de restanten van deze kapel en enkele grafstenen opgegraven.

Wormer en Jisp (1576– 1584)

Na de periode in en rond Heusden treffen wij Andelius in Noord-Holland aan, en wel als predikant te Wormer en Jisp.

De eerste keer dat hij als zodanig wordt genoemd is op 15 september 1578 op de vergadering van de Provinciale Synode van Noord-Holland, gehouden in Amsterdam. Hij is dan scriba: *ende Joannes Andellius, dienaer tot Wormer, tot een scriba gecoren*. Later schrijft hij zijn naam overigens als Andelius, welke schrijfwijze we aanhouden.

Die zelfde functie oefent hij ook uit in het volgende jaar op de Synode te Alkmaar. Op de presentielijst tekent hij als *dienaer tot Wormer en Jhisp*.

Dat het om een officiële standplaats gaat blijkt in 1589 als genotuleerd wordt dat hij in beide plaatsen moet blijven *volgens den voet van zyn aenneminge ende continuatie by desen*.

Wanneer dat beroep naar beide gemeenten heeft plaatsgevonden is moeilijk te zeggen. In 1574 besluit de Synode dat *Joannes van Hoochwout een wylken tot Gisp ende Wormer zal trecken om daer het evangelium te leeren*. In 1575 vertrekt deze predikant naar Bovenkarspel. Het ligt voor de hand aan te nemen dat Andelius hem toen is opgevolgd. Het jaar 1576, dat in de predikantenlijsten wordt genoemd, lijkt zeer waarschijnlijk.

Reisproblemen

Wormer en Jisp liggen vóór de periode van de droogmaking zeer afgelegen. In 1578 zijn beide gemeenten ingedeeld bij de classis Edam, zoals blijkt uit de lijst van afgevaardigden naar de Provinciale Synode van Noord-Holland.

De geloofsbrief van de afgevaardigden naar de Nationale Synode te Dordrecht van datzelfde jaar ondertekent hij als scriba met de woorden: *Joannes Andellius, onwerdich Dienaer Christi in zyn gemeijnte tot Wormer ende Jhisp (sic!), Representerende in dese vergaderinge den schryver*.

Daarna behoren beide gemeenten tot de classis Haarlem, maar de reis daarheen kan alleen met grote moeite gemaakt worden. Omdat Amsterdam dichterbij ligt en gemakkelijker te bereiken, vraagt Andelius aan de synode of het niet mogelijk is bij deze classis te mogen behoren: *'Is verhoort de swaricheyt van Joanne Andellio, dienaer van Wormer onder de classe van Haerlem, dewelcke versocht, dat hy mits ongelegentheyte van verre wech tot Haerlem, voirtaen syne classen mocht houden by die van Amsterdam.'* De vertegenwoordigers van beide classes worden gehoord, maar men acht het raadzaam deze zaak nog een jaar aan te zien en dan een oordeel uit te spreken. Maar in de volgende jaren verandert er niets.

De laatste jaren in Wormer

In de synodale vergadering van 1583, gehouden in Amsterdam, heet hij in de presentielijst *'Joannes Andellius, ex classe Haerlemensi, dienaer tot Wormer ende Ghis.'* Hij behoort nog steeds tot de classis Haarlem.

Opmerkelijk is dat, wanneer er een belangrijke brief geschreven moet worden aan de Heer van Schagen, niet de scriba maar Andelius opdracht krijgt deze te schrijven. Hij neemt kennelijk een belangrijke plaats in de synode in.

Op 28 mei 1584 is hij in Hoorn weer scriba van de vergadering. De ondertekening van de notulen is zijn laatste blijk van aanwezigheid in Noord-Holland.

Zonder gemeente

Hoe en waarom hij uit Wormer en Jisp is vertrokken blijft een raadsel. Feit is dat hij in 1584 zonder gemeente is. In dat jaar vinden we namelijk in beide gemeenten Lambertus Valckenaar als predikant.

Op 8 mei 1584 vraagt hij, omdat hij geen gemeente heeft, aan de classis Dordrecht beroepen te mogen worden binnen deze classis. Dat wordt hem beloofd.

Op 25 juni is hij in de classis Leiden met het zelfde verzoek: *'Johannes Andellius is verschenen voor den broederen ende heeft aenghenomen ons voor een ander te dienen in onse classe soo daer eenighe plaets bij ons open valt, met bespreck (afpraak) dat soo middeler tijt hem een ander berouf mochten comen hy alsdan vrij sal syn, behoudens dat hy het classis hiervan sal bytyts adverteren.'*

Hoe lang hij zonder gemeente is gebleven, is onbekend, in ieder geval is hij kort daarop naar Asperen gekomen.

Asperen (1584 – 1586)

Over de benoeming in Asperen is niets te vinden. Zijn aanwezigheid in die gemeente blijkt als hij op 28 augustus 1586 scriba wordt van de classis Gorinchem. Op 4 oktober van dat jaar wordt hij in Culemborg praeses van de classis. Ook nu weer is hij, met voorbijgaan van de scriba, degene die de opdracht krijgt namens de classis brieven te schrijven. Naar mijn mening moet zijn naam voldoende gewicht in de schaal leggen.

Op 2 juni vertegenwoordigt hij de classis op de Provinciale Synode in Rotterdam. Namens die synode schrijft hij een brief aan Ds. Hermannus Herberts te Gouda om hem naar de vergadering te ontbieden.

Met deze collega, die door zijn optreden vele pagina's van de verschillende actaboeken vult, zal hij in Gouda moeten samenwerken, een opgave die hem, irenisch² ingesteld als hij is, uiteindelijk te zwaar zal vallen. Maar over deze kwestie later.

De eerste predikant van Asperen is sinds 1573 Quirinus de Palme, die in 1574 naar Leerdam vlucht, waar hij meent veilig te zijn. Maar als deze stad door de Spanjaarden wordt ingenomen, wordt hij samen met Ds. Joost de Jonge en de onderwijzer Rogier Joosten in juli 1574 opgehangen.

In de verwarde jaren na 1574 moet de komst van Ds. Andelius aan de opbouw van de gemeente een belangrijke bijdrage geleverd hebben. Maar in 1586 blijkt hij weer vertrokken uit Asperen naar de classis Haarlem, om predikant te worden in Westzaan.

² Irenisch = vredelievend

Westzaan (1586 – 1589)

Westzaan is het hoofddorp van de banne Westzaan. In de jaren 1573 en 1574 wordt het dorp door de Spanjaarden in brand gestoken en vluchten de bewoners. Later wordt de plaats, met de kerk, herbouwd. Andelius is hier de eerste predikant en weer is de opbouw van de gemeente zijn opgave. Over zijn komst en beroep is niets bekend.

Wel is er een merkwaardige brief uit de classis Haarlem, gedateerd 10 september 1586, waarin de classis bezwaar maakt tegen zijn beroeping in de classis Gorinchem. Hij moet stichtelijk uit Westzaan kunnen vertrekken, met duidelijke dimissie. (Toestemming tot het verlaten van de dienst).

Dat geeft in ieder geval aan dat hij officieel is aangesteld en nu weer weg wil naar zijn oude classis. Om welke gemeente het hier gaat is niet duidelijk.

Terug in Heusden (1589 – 1590)

Intussen is in 1589 de situatie in Heusden zeer benard geworden door het beleg van de stad door Graaf Karel van Mansfeld met zijn leger. Van Oudenhoven verhaalt wat er gebeurt.

‘Anno 1589 is Graef Karel van Mansvelt met het Koningslegger den 20. May voor dese Stadt gekomen, besluytende (insluitende) de Stadt aen de Brabantsche zyde met de schansen d’ Elshout ende Doveren, treckt over in den Hemertschen Weert, ende neemt daer het Huys van Hemert in, ende damt de Vaert bij Aelburgh toe, den Dam met swaere palen besettende.’

Het beleg duurt tot 22 oktober.

‘Maer alsoo met dit blegh weynich of niet ghevordert hadde, enden den Winter was aenstaende, in welcken hy groote ongelegentheyte van het water hadde te verwachten, ende ’t opwater (bovenwater) hem den Hemertschen Weert al hadde doen verlaten, heeft hy na vijf maenden ende twee daghen belegghs het beleggh ghequiteert, ende is vertrocken.’

In de vesting is de predikantsplaats vacant door het vertrek van Ds. Johannes Hartmanni. Ds. Lieven van der Borre uit Geertruidenberg, die deze stad na de muerrij heeft moeten verlaten, komt de gemeente te hulp, maar vertrekt weer als Heusden belegerd wordt. De gemeente blijft herderloos achter.

Voetius vertelt in zijn Kroniek van de Heusdense gemeente: *‘Ende is door den Drossaert Nicolaes Blanckaert versocht Johannes Andelius dat hij wilde de gemeijnte van Heusden nu teenemael sonder dienst sijnde, in dese noot comen assisteren, gelijk oock versocht werde de classe van Haarlem, onder de welke Andelius toen resorteerde, om hem te willen dimitteren. Andelius, willich sijnde heeft de classe op het versoek van die van Heusden hem gedimiteert.’*

Dat er dimissie gegeven wordt door de classis Haarlem geeft aan dat zijn verblijf in Westzaan berustte op een wettig beroep.

‘Ende heeft Andelius alsoo geduerende de belegeringe, ende daer nae oock eenen geruijmen tijt de gemeijnte bedient,

totdat hij beroepen ende verschreven werde van die van Wtrecht.

Opnieuw is Andelius de redder in de nood. In Heusden wordt hij opgevolgd door Ds. Cornelis Martini Rodenborch, die in 1589 in Utrecht om politieke redenen is afgezet. Ds. Cornelis Martini Rodenborch overlijdt op 2 augustus 1608 en werd begraven in de Grote of St.Catharijnekerk in Heusden.

De Grote of St. Catharijnekerk in Heusden

Utrecht (1590 – 1592)

Een heel andere situatie treft hij in Utrecht aan. De hervorming is daar op een ingewikkelde manier verlopen. De regering van Utrecht was allerminst gereformeerd geworden, zoals in Holland en Zeeland, waar handelsfamilies grote invloed uitoefenden. Landadel en kapittels hadden het in Utrecht voor het zeggen.

De bekende Huibert Duifhuis, voormalig pastoor in Rotterdam, is predikant in de Domstad (1574 – 1581) en preekt in de Jacobikerk. Hij mag dat sinds 1578 van het stadsbestuur op de wijze van de gereformeerden doen. Dit bestuur heeft veel met hem op, omdat hij de rustige middenweg bewandelt. De hervorming voert hij langzaam en voorzichtig in, zonder beeldenstorm en verwijdering van de altaren. Door zijn welsprekendheid krijgt hij grote toeloop en de Jacobikerk is overvol. Voor de rechtzinnig gereformeerden is hij echter verdacht als “papist” en allerminst zuiver in de leer.

Sinds de pacificatie in 1577 maakt ook deze groep zich sterk en eist aansluiting aan de gereformeerde kerkorganisatie. Zij kerken in de Minderbroederkerk, later ook in de Buurkerk en de Klaaskerk, tot slot ook in de Dom. Zo ontstaan twee stromingen: de “Duifhuizianen” of parochialen, en de consistorialen.

Als Willem van Oranje in februari 1580, overigens met bijzonder veel genoegen, in de Jacobikerk bij Duifhuis kerkt, is dat zeer tegen de zin van de consistorialen. Er blijven spanningen tussen beide gemeenten bestaan, ook na de dood van Duifhuis in 1581. In 1586 pressen de gereformeerden in Utrecht, met steun van Leicester, de vroegere gemeente van de Duifhuizianen samen te gaan met de consistorialen. Maar na het vertrek van Leicester, neemt de stad Utrecht een drastische maatregel om een

einde aan de scherpe tegenstellingen te maken: ze zetten alle gereformeerde predikanten af en besluiten alleen nog maar predikanten te beroepen *die geheel vreedzaamig zijn*. De eerste predikant die beroepen wordt is Johannes Andelius, in plaats van de naar Heusden vertrokken Ds. Cornelis Martini Rodenborch. In de classicale vergadering van 1 mei 1590 komen twee predikanten namens Utrecht en hebben *versocht Dominum Joannem Andelium der kercken van Utrecht*.

Men mag aannemen dat de persoon van Ds. Andelius geheel past in het streven naar een vreedzaam kerkelijk leven.

Ameide en Tienhoven (1592 – 1595)

Het verblijf van Andelius in Utrecht duurt mogelijk tot 1591, uiterlijk begin 1592. In dat jaar vinden we hem als predikant van Ameide en Tienhoven. Op welke voorwaarden hij naar Ameide is gekomen wordt niet duidelijk. Merkwaardig is dat hij in de classicale vergadering van Dordrecht de dato 7 februari 1592 wordt voorgedragen als predikant voor Giessen – Nieuwkerk, waar toestemming is verkregen tot het beroepen van een eigen predikant. *‘Ende dat men verstaet, dat Andellius haest sal ontslagen sijn van sijnen dienst tot Ammeyden, is besloten dat men aen hem sal schrijven, dat hij hier eens kome om met hem van desen dienst te spreken.’*

Het lijkt of zijn komst naar Ameide, zoals meer gebruikelijk in die dagen, in eerste instantie bij *provisie* was, met een voorlopig karakter wat de tijdsduur betreft. Deze verbintenis zou dan later in een vaste omgezet kunnen worden.

Een paar maanden later, op 6 juli 1592, wil Leerdam hem beroepen. *‘Aengaende die beroepinghe Johannis Andellus tot eenen dienaer des woertz tot Leerdam, is goet gevonden dat men by die van Ameyde sal vernemen off zie haeren dienaer ock wel willen affstaen.’*

Hij blijft in Ameide en verleent aan Synode en Classis zijn diensten. Zo benoemt de Provinciale Synode van Zuid-Holland hem in november 1592 tot *Inspector classium*, inspecteur van de classes.

Op de synodevergadering van Zuid-Holland vertegenwoordigt hij de classis Gorinchem, in 1593 in Brielle en in 1594 in Rotterdam.

Daarnaast voert hij verschillende missies uit in opdracht van de synode, zoals in de kwestie Caspar van Bygaerden.

De zaak Caspar van Bygaerden

Onder de uit de Zuidelijke Nederlanden afkomstige predikanten bevindt zich ook Caspar van Bygaerden, geboren in Brussel, waarschijnlijk uit een adellijke familie. Hij is tegenwoordig op de synode van Emden (1571) en zelfs al op het Convent van Wezel (1568), als *futurus minister*, toekomstig predikant.

Hij probeert predikant te worden in de Noordelijke Nederlanden en doet ook bij *provisie* als zodanig dienst. Hij wordt een man met beperkte gaven genoemd.

Binnen de classis Delft zorgt hij voor veel problemen, door steeds weer te zoeken naar een vaste predikantsplaats én door zijn manier van preken.

In 1591 is hij zonder dienst een vult de tijd met het schrijven van een boekje *Heerlijkheyt des Soons Godts*. Daarin betoogt hij dat God voor de val van de mens nooit het eeuwige leven heeft beloofd in zijn wet der geboden, maar alleen uit louter genade, in Jezus Christus, zijn Zoon. De Particuliere Synode van Zuid – Holland neemt kennis van het concept en vindt er dezelfde onduidelijkheden in als in zijn preken. Maar het advies om veel goede schrijvers te lezen, hard te studeren en zich te onthouden van theologische disputen is niet aan hem besteed. Het volgende jaar voltooit hij zijn boekje en wil het laten drukken, maar daarvoor krijgt hij geen toestemming.

Op de synodevergadering van Brielle in 1593 blijkt dat hij zich zeer verongelikt voelt, omdat hij veroordeeld is zonder gehoord te zijn. *‘Waerop de synode vrientlick geantwoort heeft, dat zij niet en verstaet, dat zijn boeck als ketters veroordeelt zij, maer alleen dat het niet allo gescreven zij, dat het met stichtinge zoude mogen gedruet worden.’* Een viertal predikanten wordt aangewezen om zijn boek te onderzoeken, onder wie Johannes Andelius. Zij verklaren dat zij in het boek gevonden hebben *‘verscheyden impertinentiën, duysterheden ende ongerijmtheden, daervan oock eenige genoegsaem tot dwalinge strecken.’*

Twee van de vier, Johannes Andelius en Daniel Colonius, moeten verder met hem over deze zaak spreken. Na veel verwikkelingen levert hij echter in 1594 een lang geschrift in. Hij beklagt zich over het onrecht hem aangedaan. Hij wordt belasterd en het predikambt wordt hem ontzegd. Hij begint zich als een querulant te gedragen en de synode weert hem van het avondmaal. Als opnieuw een tweetal predikanten wordt afgevaardigd om met hem te spreken, gaat men akkoord *‘midts dat oock Joannes Andelius in de onderhandelinghe soude present syn.’*

Deze opmerking kan weinig anders betekenen dan dat men een groot vertrouwen heeft in Andelius’ manier van optreden in gevoelige en moeilijke kwesties.

Toch komt de zaak ook in het volgende jaar te Gorinchem ter sprake. Van Bygaerden heeft nog een boek geschreven, een commentaar op de Romeinenbrief. De gedeputeerden oordelen niet anders dan over het eerste boek: *veele absurde dingen*. De synode gaat er overigens niet al te serieus meer op in wegens *zijne swackeyt ende onverstant*. Hij blijft tot zijn dood zijn oude opvattingen verdedigen.

Zorg voor de Bommeler - en Tielerwaard

Een ander probleem waarmee Andelius tijdens zijn verblijf in Ameide te maken krijgt, is de reformatie van de Bommeler- en Tielerwaard, het gebied dat grenst aan de classis Gorinchem en dan nog onder de synode van Zuid-Holland valt.

De synode, in 1594 gehouden te Rotterdam, zendt een zware delegatie naar de Ambtman, *‘de wyle dat ontrent Bommel ende Tylre weerden nog weynich ordre is van de predicanten ende kercken uyt oorsaecke des krijghs.’*

De delegatie bestaat uit de predikanten Johannes Leo (Zaltbommel), Henricus Vellenius (Gorinchem), Otto Tonsor (Woudrichem) en Johannes Andelius. Zij krijgen de opdracht *'uyt name des synodi (zich) te veruoegen om met den amptman aldaer te handelen, waertoe oock dese synode aen den amptman sal schryven biddende de goede hant daeraen te willen houden, opdat de kercken met predicanten versien ende tot goede ordre mogen gebracht worden.'*

Resultaat blijft voorlopig achterwege. In 1601 schrijft de synode van Gelderland aan die van Zuid-Holland *'dat de Geldersche synodus geenen order en siet te stellen over de kercken van Bommeler ende Tielerweerden, hebbende in haer begriip over de 28 dorpen, die altesamen sonder predicant zijn, solanghe als Bommel (de hoofdstadt der voorsz. weerden sijnde) haren synodo niet en worde bygeuoecht.'*

De classis Bommel moet dus naar Gelderland, een voorstel waarmee Ds. Leo uit Zaltbommel wil instemmen. Alleen moeten de Staten van Holland akkoord gaan, omdat de zaak ook politieke kanten heeft.

De Gelderse synode geeft overigens een zeer negatief beeld van de situatie in de Tielerwaard *'dewijle in Tielerwaardt een heel barbarisch wesen is, geen exercitie van religie wesende.'*

In 1604 is er nog weinig veranderd, gezien de opmerking *'dat de bedroeffelijcke staet der kercken ende schoelen in Tieler ende Bommelerwerdt, alwaer de kerckengoederen bij privaet personen onderslagen, ten herte genomen werde ende sulcks des te meer, overmizt suspitie is, dat onlancks een vroem man, daertegen sprekende, zijn leven jammerlijck daerover gelaeten (heeft).'*

Deze opmerkingen maken duidelijk in welke moeilijke situaties Andelius terecht kon komen en met hoeveel takt hij heeft moeten opereren.

Niet naar Vianen maar naar Gouda (1595–1597)

In 1595 wordt Andelius predikant in Gouda, dat tot teleurstelling van Vianen en de Heer van Brederode. Op 15 augustus is de synode samengekomen in Gorinchem.

'Die van Vianen zyn gecompareert in den synode ende hebben aldaer versocht van wegen des Edelen Heere van Brederode midtsgaders de magistraet ende gemeente aldaer, also Gerhardus Swetenius haren gewesen predicant, in den Heere verstorven was en de hope die zy op Andelium hadden, haer benomen was,' om een andere predikant te mogen beroepen.

Dat de hoop hen ontnomen is, komt omdat Andelius een beroep naar Gouda heeft aangenomen. Overigens is dat beroep niet gemakkelijk tot stand gekomen. In dezelfde vergadering waarin Vianen teleurgesteld moet worden, rapporteert men over Gouda: *'Also de gedeputeerde des synodi haer rapport gedaen hebben van tgene sy ter Goude in het aenstellen eens predicants neffens Hermannum Herberts hebben vuytgericht, ende is by henlieden zoveel te weghe gebracht na lange onderhandelinghe, dat ten laetsten Joannes Andelius verwillicht heeft aldaer den dienst aen te nemen.'*

De aarzeling van Andelius is begrijpelijk gezien de situatie in Gouda, waar Hermannus Herberts predikant is. Voor een goed begrip is het belangrijk iets over deze Goudse predikant te zeggen.

Ds. Hermannus Herberts

Herman Herberts is geboortig van Groenlo (ca 1540). Aanvankelijk is hij rooms-katholiek priester, maar hij wordt gereformeerd predikant in Wezel (1571)

In 1577 vertrekt hij naar Dordrecht, waar hij in 1582 om afwijkende meningen wordt afgezet. Gouda echter ontvangt hem met open armen (1582 – 1607).

Hij is tegen de gereformeerde opbouw van de kerk en kan gezien worden als een voorloper van de Remonstranten. Op verschillende synodale vergaderingen komen zijn geschriften ter sprake. Andelius, die de vergaderingen trouw bezoekt, moet volledig op de hoogte geweest zijn van de standpunten van Herberts.

Een daarvan is zijn verzet tegen het preken uit de Catechismus. Bovendien wil hij de Nederlandse Geloofsbelijdenis niet ondertekenen.

Een schorsing wordt in Gouda voorkomen door het ingrijpen van het stadsbestuur, dat een kopie van de veroordeling stuurt naar de Staten van Holland.

Door de bemiddeling van Johan van Oldenbarnevelt kan hij in Gouda, op voorwaarden, predikant blijven.

Johan van Oldebarnevelt

De voorwaarden van Andelius

Om met vrucht in Gouda te kunnen werken, stelt ook Andelius een aantal voorwaarden voor zijn komst naar de stad.

De eerste conditie is: *'dat hy aldaer den dienst betreden zal in conformiteit der kercken in dese landen.'*

Dat kan niets anders betekenen dan in overeenstemming met de gereformeerde kerkorde.

De tweede is: *'daerbeneven dat hy den Catechismus met zyn collega per vices (bij toerbeurt) predicken zal'*. Hij wil dat er geen misverstand of twist op dit punt kan ontstaan.

De laatste voorwaarde is: *'dat men arbeiden zal om den derden predicant.'*

Aan zijn voorwaarden wordt maar op een punt voldaan, het eerste. De zaak van de derde predikant, maar vooral het preken van de Catechismus blijven buiten het akkoord, omdat *'die van de magistraet aldaer swaricheit hebben gemaect.'* Alleen door de tussenkomst van Johannes Wtenbogaert en Otto Tonsor komt men overeen dat zij (de leden van de magistraat) *'hebben toegelaten, dat men den text in vuytlegginge Copii (Cop, Copius) over de Catechismus voorlesen ende vuytlegginge totten Catechismus expliceren zoude, ende dat voor een jaer, ende daerna hen conformeren met andere kercken.'*

Tot verdriet van de synode komt er niets terecht van deze afspraak. Ds. Herberts en de magistraat moeten er dan ook op worden aangesproken dat *'de leere des Catechismi nae ombganck des jaers (alzo beloofd was) in conformiteit der andere kercken verclaert mach werden oft eer, indyen dat doenlick is, ende daerbeneffens noch aenhouden, dat de derde dienaer daer moge beroepen werden.'*

Andelius wil weg uit Gouda

Voor Andelius, met zijn op vrede en rust gericht karakter, is Gouda een plaats waar hij zich niet thuis voelt. Hij zoekt de synode in de vergadering van augustus 1596 de stad te mogen verlaten.

'Is oock aengediend, dat Joannes Andellius, kerckendienaer ter Goude, willende van der Goude (sonder genoetsaeme verclaringe van redenen waeromme) vertrecken, eyntelick om te blyven door de gecommiteerde soo van den heeren Staten als des synode beweeght is geweest.'

Staten en Synode is het er veel aan gelegen deze aimabele man in de stad te behouden. Tegelijkertijd vermaant men Herberts, *'alsoo men verstondt, dat de Catechismus noch niet en wordt gepredickt binnen der Goude na de forme van andere kercken.'* Hij belooft stadsbestuur en kerkenraad daarover te zullen spreken.

Maar in 1597 vertrekt Andelius uit Gouda naar Meerkerk. Op de synodevergadering van 9 september, in Schoonhoven gehouden, wordt genotuleerd *'alsoo men verstaet, dat hy in een andere kercke dienst heeft aenghenomen ende van der Goude vertreckt, ende de synode niet en wiste, wat hem hiertoe moveerde, daer hy nochtans behoort hadde syne*

motieven te openbaren, dewyle hy by weten ende versoeck van de gecommiteerde raden ende de ghedeputeerde des synodi in den dienst ter Goude ghestelt is gheweens,' vraagt men hem naar zijn beweegredenen om te vertrekken.

Duidelijk is dat het beroep naar Gouda een zaak is van Staten en Synode en dus ook het vertrek.

Voordat Andelius kan antwoorden worden veel dingen al helder door het volgende artikel in de acta van deze Synode, dat handelt over Herberts optreden in Gouda. Men vraagt naar de redenen waarom de Catechismus nog steeds niet wordt gepreikt. Het stadsbestuur antwoordt het *'niet gheraden te vinden, dat de Catechismus in de kercke aldaer soude gheleert worden, want tvolck off uyt swackheydt off door cleyn gheloeff, dat se aen den Catechismus stellen, daerdoor hen grootelycx souden verargerren ende tghehoor (dat tot verwonderinghe toe zedert het schorten des Catechismi was vermeerderd) wederomme tot onverwinnelycke schade verminderen soude.'*

Het is duidelijk dat Gouda de Catechismus niet wil. Het kerkbezoek is vermeerderd na het opschorten van de catechismusprediking. Ook op andere punten wijkt Gouda af, onder meer door te dopen zonder doopvragen te stellen.

Op de synodevergadering van 1 september 1598 te Dordrecht gehouden, is Andelius zelf als afgevaardigde van de classis Gorinchem aanwezig. De motieven om Gouda te verlaten zijn duidelijk. Hij heeft verklaard *'vandaer vertrocken te syn van weggen die scheuringhe ende oneenicheydt, die hy daer noch by velen sach ende by hem niet en condon ghebetert worden.'*

Omdat hij al met wettige attestaties van de kerkenraad en de classis van Gouda vertrokken is en in zijn nieuwe gemeente bevestigd, *soo latet dit synodus daerby voor desen berusten.*

De zaak van Gouda en Herberts blijft ook in deze vergadering alle aandacht vragen, maar Andelius mag tot rust komen in Meerkerk.

Meerkerk (1597 – 1610)

In 1597 komt Andelius dus naar Meerkerk. Hij doet er dienst tot 1610, dertien jaren, even lang als het verblijf in de vorige zes gemeenten samen!

Toch valt er over deze periode veel minder te vertellen. Kenmerkend voor zijn trouw en inzet is dat hij van het begin af aan de classis Gorinchem vertegenwoordigt op de synodevergaderingen en funktioneert als visitator van de classis.

In Meerkerk maakt hij ook kennis met Claes Petersz., die zich binnen de classis Gorinchem voorbereidt

op het predikambt. In 1600 is hij zo ver gevorderd dat hij na het examen op 4 mei in juni beroepen kan worden als predikant van Oosterwijk, nu onder de naam Nicolaus Petri van Houweningen. Ds. Andelius leidt hem tot het dienstwerk in en bevestigt hem in oktober.

Van Houweningen wordt in 1604 beroepen tot predikant

✂ Voor Andelius, met zijn op vrede en rust gericht karakter, is Gouda een plaats waar hij zich niet thuis voelt.

van Heusden, ook al wil Oosterwijk hem aanvankelijk niet afstaan, omdat men zeer tevreden is met zijn optreden. Het is niet ondenkbaar dat Andelius de aandacht op deze predikant heeft gevestigd. Tot zijn dood blijft van Houweningen in Heusden. Andelius ontmoet zijn jongere collega weer als hij in 1610 beroepen wordt in Baardwijk en Elshout. Van Houweningen heeft zich bijzonder ingezet dat de dorpen rond Heusden, zoals Herpt, Baardwijk, Eethen, Wijk en Babyloniënbroek, een eigen predikant krijgen.

Zoals eerder al is opgemerkt wonen bij het overlijden van Andelius, de kinderen van zijn zoon Adriaan nog in Meerkerk.

Baardwijk en Elshout (1610 – 1613)

Op 26 juli 1610 wordt Andelius beroepen naar zijn laatste gemeente Baardwijk en Elshout. Het beroep geschiedt door de stad Heusden, onder welke stad de bovendorpen ressorteren.

De reformatie begint veld te winnen. Noch kort tevoren werd in de naastgelegen dorpen de *'pauselyke religie getolereert ende geexerceert.'* Het zal voor de nu op leeftijd gekomen Andelius geen gemakkelijke opgave geweest zijn daar zijn werk te doen. De priesters was wel de *'publyken dienst der misse'* verboden, maar het stond hen vrij op zon- en feestdagen te prediken, kinderen te dopen, te trouwen, biecht af te nemen en doden te begraven.

In september 1612 vraagt hij aan de classis om alimentatie te mogen verkrijgen wegens zijn hoge ouderdom. Op 22 april 1613 krijgt hij 300 Carolus guldens per jaar als hij zijn dienst te Baardwijk zal verlaten. Op 29 juli neemt hij afscheid van de broeders, bij welke gelegenheid hij allen bedankt voor hun *'gunste, lieffde ende getrouwen dienst.'* Hij vraagt om een getrouwe opvolger als dienaar voor Baardwijk tegen *'Baumis (Bamis, 1 oktober) wt oirsaecke dat hy hoe langer hoe meer verswackt ende onbequaem wert om den kerckendienst aldaer voortaan waer te nemen.'*

Het einde

Andelius trekt in bij zijn dochter Adriana in Doeveren. Zijn overlijden valt vóór 13 april 1623. Op die datum is er registratie van een procuratie (een volmacht om namens iemand op te treden), door de erfgenamen van wijlen Johannes Andelius, gepasseerd voor de burgemeesters en raden van de stad Rotterdam, en gegeven aan Christoffel Fransz. van den Broeck, burgemeester van Heusden, en aan Johan van Heemskerck, notaris aldaar, om te vorderen staat en inventaris van de nagelaten goederen van Johannes Andelius, in leven predikant te Doeveren.

Op 23 mei is er een registratie van een procuratie door de kleinkinderen van wijlen Johannes Andelius, gepasseerd voor de schepenen van Meerkerk en gegeven aan dezelfde twee personen om een stuk land in Doeveren te verkopen. Het transport geschiedt op 24 juni 1623.

De grafsteen in Genderen

Voor de preekstoel van de Hervormde Kerk in Genderen ligt een kleine vierkante steen, met de zeer beschadigde tekst:

HIER LEIT BEGRAVEN

(J)OHANNIS ANDILIS

(DI)ENAER VAN GOD(ES)

WOORT

De steen heeft eerst gelegen in de vloer van de Hervormde Kerk, maar werd rond 1880 overgebracht naar de Gereformeerde Kerk en diende daar als deurdrempel, eerst voor de kerk, later voor de consistoriekamer (1909).

Door J. van An del KZN werd hij daar verwijderd en op 23 december 1913 voor de preekstoel van de Hervormde kerk ingemetseld.

Andelius is in Doeveren overleden. Er kan over getwist worden of hij direct in Genderen is begraven of dat zijn steen daarheen later is overgebracht. De herinnering aan hem is echter duidelijk aanwezig in de Hervormde Kerk van Genderen, de gemeente waar hij zijn lange dienst in de kerk als priester en pastoor is begonnen.

Hervormde Kerk
in Genderen

Slot

In de wetenschap dat zijn levensverhaal tot hiertoe uit vele details moest worden samengesteld, mogen we toch concluderen dat het getuigt van een man, die voor de kerk, plaatselijk en landelijk, veel heeft betekend, door de vele gaven van hoofd en hart die hem geschonken zijn.

Ameide en Tienhoven, samen met Meerkerk, mogen hem dankbaar gedenken.

(wordt vervolgd)

In Alkmaar begon de victorie

Hans van den Heuvel

Na het in ons land kennelijk onontkoombare gearrewar over de lokatiekeuze, werd op 8 oktober 1965 op het Munnikenbolwerk in Alkmaar een standbeeld onthuld ter ere van Maarten Pieterszoon van der Mey, die niet alleen in de locale, maar ook in de nationale historie een zekere bekendheid geniet door zijn opmerkelijke rol bij het ontzet van deze stad in 1573. Het beeld was gemaakt door de gerenommeerde beeldhouwer Mari Andriessen.

De onthulling van het monument voor Van der Mey op het Munnikenbolwerk op 8 oktober 1965; v.l.n.r. burgemeester mr. H. J. Wytema, de beeldhouwer M. Andriessen en de heer A. Huisman, voorzitter van de 8 Oktobervereniging.

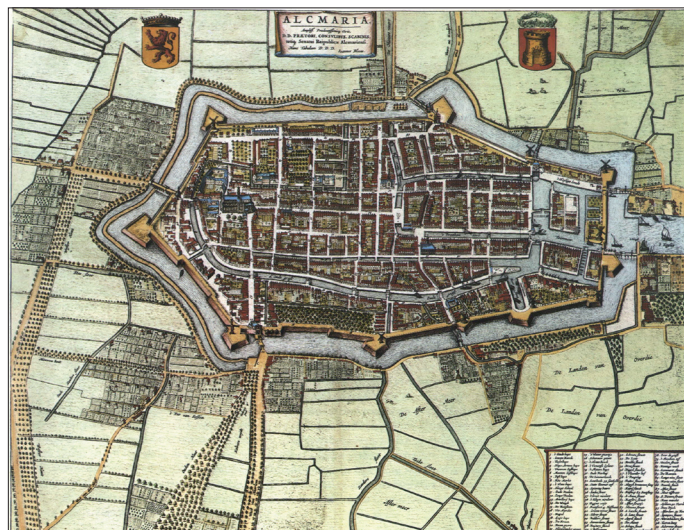
Ik kan me voorstellen dat de eerste reactie van menig lezer van dit blad zal zijn: “Aardig, maar de relatie met de geschiedenis van Ameide en Tienhoven ontgaat me”. De werkelijkheid is verrassend anders: Van der Mey was een geboren Ameidenaar¹. Er is dus alle reden om nader in te gaan op de persoon en de historische betekenis van Van der Meij. Ik doe dat door grote delen over te nemen van een zeer lezenswaardig artikel, dat op 30 september 1965 werd gepubliceerd in het *Alkmaars Weekblad*. De desbetreffende tekst luidt als volgt: “Om te beginnen zou het onjuist zijn te veronderstellen dat de wieg van der Mey in Alkmaar zou hebben gestaan. Het vergeelde poorterboek uit 1572, dat in zeer goede conditie bewaard is gebleven, vermeldt dat op 19 augustus 1572 Maarten Pietersz. van beroep timmerman, poorter van deze stad is geworden. Hij is daar ook gestorven en wel op 9 december 1600, 27 jaren na het opbreken van het beleg. Zijn graf² bevindt zich in de noordergang van de Grote Kerk. Hier rusten ook zijn beide zonen, die hem slechts enkele jaren overleefden. Jan Maertensz. van Ameyde stierf op 23 april

¹ De vereniging werd hier op geattendeerd door de heer Pieter van der Meij uit Den Helder, waarvoor onze hartelijke dank.

² Op het graf staat een familiewapen met rozen erop.

1604 en doctor Pieter van Ameyde³ op 30 juni 1607.

In de naam “Ameyde” vinden we het dorp terug, waarin Maerten Pietersz. werd geboren. In de nabijheid van Vianen bevond zich het “Huis ter Meyde”⁴ en toen Maerten Pietersz. poorter van Alkmaar was geworden, gaf hij ook de naam “Huis ter Ameide” aan zijn aan de Voormeer gelegen woning. Het moet een flink pand geweest zijn want het werd door zijn dochter Janneke in 1624 verkocht voor f 6.287,10. In latere jaren werd er de bierbrouwerij “De Lelie” in gevestigd.

Kaart van Alkmaar in 1652, uit Blauw's Toonneel der Steden.

Maerten Pietersz. van der Mey wordt ons vaak voorgesteld als de stadstimmerman.

Hij was evenwel geen timmergezel in dienst van de stad maar veeleer een zelfstandig aannemer, die ook werk voor de stedelijke overheid uitvoerde. Vijf maanden na de opheffing van het beleg, droeg 's Prinsen gouverneur jonkheer Jacob Cabeliau hem het opruimen van versperringen op aan het Zeglis en de Voormeer en kreeg hij de beschikking over vijftigduizend stenen, die hij nodig had om de oude toestand te herstellen. In juni 1580 nam hij de reparatie aan van een brug in de Munikkenweg onder Oudorp. Zes jaar later woont Van der Mey aan de Voormeer, waar hij zich als houtkoper heeft gevestigd na tevoren waarschijnlijk in een thans nog bestaand huis aan de Koningsweg tegenover de Lombardsteeg te hebben gewoond.

Deze eenvoudige man heeft een uiterst belangrijke rol gespeeld bij het ontzet van Alkmaar. Op 21 Juli 1573 sloeg het machtige Spaanse leger van Don Frederik de Toledo, zoon van de hertog van Alva, het beleg om de stad Alkmaar. De belegeraars groeiden aan tot een sterkte van omstreeks vijftienduizend goed bewapende soldenieren; Spanjaarden, Duitsers, Walen, Bourgondiërs

Van der Mey was een geboren Ameidenaar.

³ Pieter van der Meij had in Leiden gestudeerd en stond ingeschreven als Petrii Ameidius.

⁴ Zie ook het artikel over de “Kastelenkwestie” (Nieuwsblad 2006 – 1).

en Italianen. Daartegenover kon Alkmaar slechts achthonderd man prinselijke troepen stellen onder bevel van de in het stedelijk bezongen “held” Cabeljou met als ondercommandanten de kapiteins Wilhelm van Zonnenberch, Jacques Hennebert en Jan Spiegel. Zij konden behalve over hun eigen manschappen ook nog beschikken over ongeveer twaalfhonderd burgers van iedere leeftijd, die geacht konden worden een wapen te dragen.

Al spoedig nadat Don Frederik de stad had doen omsingelen, begon de Spaanse artillerie met zware bombardementen. Zij richtten zich vooral tegen het oostelijk stadsdeel. Bij de Friese brug b.v. stonden vijftien stukken geschut opgesteld.

Bekend is hoe op 14 september 1573 een projectiel van veertig ponden gewicht, insloeg in het tegenwoordige “Huis met de Kogel”, dat toen door zeven mensen werd bewoond. Het gezin van Jan Arendsz (een van de eerste hageprekers van Nederland) bleef ongedeerd.

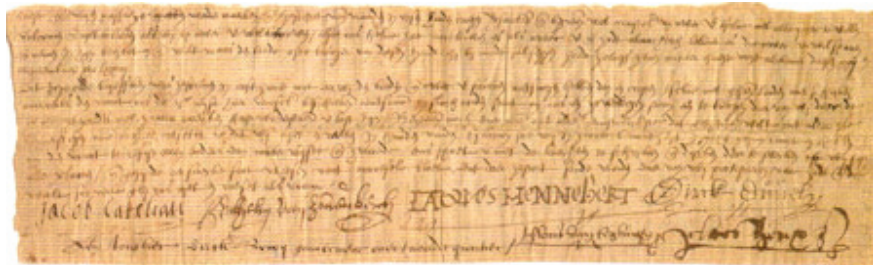

De strijd zou op 18 september, toen de overmachtige Spanjaarden drie stormaanvallen ondernamen, een hoogtepunt bereiken. Van der Mey was toen al lang niet meer in de stad. Op 2 september had de toestand zich al zo ernstig laten aanzien, dat het militair commando en burgemeesteren hadden besloten een dringende bede om daadwerkelijke hulp te richten tot de te Schagen verblijvende gouverneur van de Prins, Diederick Sonoy⁵. Maerten Pietersz. van der Mey werd belast met de opdracht te trachten heimelijk de belegerde stad te verlaten en de bede om hulp aan Diederick Sonoy te overhandigen.

De brief was geborgen in de uitgeholde polsstok die de boodschapper met zich voerde. Het document is bewaard gebleven en bevindt zich in het archief der gemeente Alkmaar. (Zie de volgende pagina voor de brief van de burgemeesters van Alkmaar aan Diederick Sonoy).

De brief was geborgen in de uitgeholde polsstok die de boodschapper met zich voerde. Het document is bewaard gebleven en bevindt zich in het archief der gemeente Alkmaar. (Zie de volgende pagina voor de brief van de burgemeesters van Alkmaar aan Diederick Sonoy).

⁵ Diederick Sonoy (1529-1597), een geducht krijgsman, was door prins Willem van Oranje benoemd tot luitenant-generaal voor het Noorderkwartier.

De tekst, die aan duidelijkheid niets te wensen overliet, sprak voor zichzelf:

Alckmaer, 2 September 1573.

Wij zijn zeer verwondert, dat U.E. ons geen ontset en doet, nae uwen beloften, noch ook eenige bode bij daege tot ons ingesonden en hebt, nae dien ghij die middel beter hebt in te senden, als wij uit: aldus ‘ten zij saecke, dat ghij ons met den alder eersten ontset doet, ’t zij met volck of te dijcken door te steecken. Sulcx moeten die stadt den viant overleveren ende soe sulcx geschiedt, protesteren wij voor Godt en die werelt, dat het nyet en zij onze schult ofte ontrouwighheit, dan die faute van Uwer Edelheit. Willende daerom U.E. ernstelijck vermaent hebben, dat ghij ons met alder ijle ontset. Want wij en hebben geen cruyt, om een half storm weder te staen. Indien die bode overgecomen is, zoe laet die galeije ofte schip boven aan die mast een vliegende vlagge voor die tonne ende wederkerende die vlagge afdoen.

Zoe daer ontset is voor ons met knechten, zoe doet ons een teecken met vier bocen aen die mast vander galey of te schip: ende zoe ghij ons met water wilt ontsetten, zoe maect twee vieren boven aen die mast vander galey of te schip: ende zoe daer geen ander ontset en is voor ons, zoe laet die galey of te schip twee schoten schieten.

Ende zoe ghij ons ontset met die goede borgeren te salveren zoe sent ons schepen ende schuyten tussen die ton en Bokerhuysen ende doet ons teecken des dachs, als die schepen ’s nachts sullen comen twee vlaggen achter op die galey ofte schip. Dit selfde volbrengt met groter haesten. Hiermede zijt den Heere bevolen. Zoe daer geen ontset en is sent zoe veel schuyten ende schepen, als Uwer Edelheit tot onser behoefte goet duncken sal.

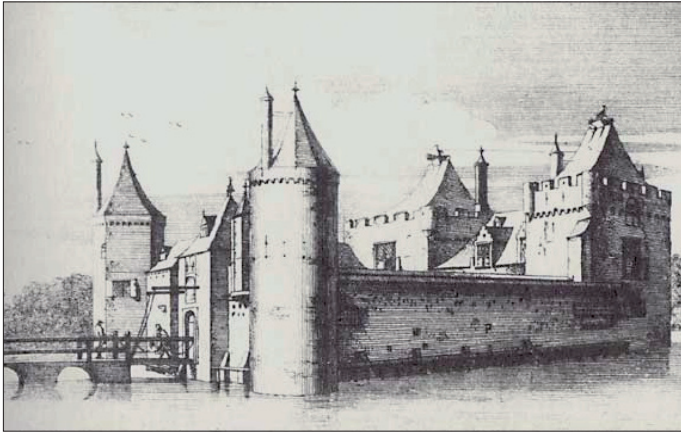
Wij hadden U.E. niet toebetrouwt, dat wij soe lange zonder hulpe ofte ontset geweest zouden hebben, mitsdien ghij ons anders beloofd hadde”.

Jacob Cabeliau, Wilhelm van Zonnenberch, Jacques Hennebert, Jan Spiegel, Floris van Teylingen, Claes Hercxz, Dirck Duyvel.

Van der Mey, die op 3 september de stad achter zich had weten te laten, kwam behouden te Schagen aan. Sonoy achtte het evenwel gewenst, dat de Alkmaarse boodschapper naar Hoorn zou trekken, waar de Staten van het Noorderkwartier in vergadering bijeen waren. Ook de reis naar Hoorn verliep zonder incidenten. Daar was het dat Van der Mey voor de Hoogmogenden een uiteenzetting gaf over de toestand binnen de belegerde veste en er dringend op aandrang verlichting te brengen door de landerijen rondom de stad onder water te zetten.

Een egoïstisch en zuinig Statenlid merkte op: “Waarom zouden wij dat schone gras en de vruchten verderven en wat moeten straks de beesten eten? Gij zijt nog geen drie

weken belegerd. Haarlem heeft het zo lang uitgehouden. Gij kunt het tot Allerheiligen (1 november)

Het hoofdkwartier van Sonoy in het kasteel te Schagen.

volhouden”. Een verbolgen Van der Mey gaf een duidelijk antwoord: “Waart gij, koehouder, mede in Alkmaar in die staat, ge zoudt wat minder zwaarigheid voor Uw beesten hebben wat die te winter eten zullen, maar veel meer voor het behoud van de goede burgers en krijgsknechten, met hunne wijven en kinderen, die daar binnen zijn”.

De gevaarlijke tocht van Van der Mey had het gewenste succes. Hijzelf wist op 28 september 1573 de stad door een klein poortje weer binnen te komen. Helemaal onop-

Aanwijzingen voor het hanteren van musketten. Jacob de Gheyn (1565-1629).

gemerkt geschiedde dat niet. Een Spaanse wachtpost had onraad bespeurd en zette de achtervolging in. Van der Mey zich ontdekt wetende, wierp zijn nu lege polsstok weg. De Spanjool struikelde over het voorwerp en kwam ten val. Het betekende de redding van Van der Mey. Onderwijl wies het water. De dijken bij Schardam en elders waren doorgestoken. 't Zoute water drong op naar de stad, waar op 6 oktober in de Voormeer haring en wijting konden worden gevangen.

De rest is bekend. Op 8 oktober 1573 trok het grote Spaanse leger af, een leger dat onoverwinnelijk scheen. Vandaar het Latijnse opschrift op het Victoriebeeld: “Invictis Invicta Viris Alcmara Victrix” (Het zegevierende Alkmaar is niet overwonnen door mannen, die nog nooit overwonnen waren).

Bestorming van de verdedigingsmuren van Alkmaar door de Spanjaarden.

Van der Mey, de man, die in dit feit zulk een onnoemelijk groot aandeel had, werd daarvoor volgens de normen van de 16^e eeuw beloond.

In het archief der gemeente Alkmaar bevindt zich o.m. het volgende mandaat:

“Wij ordonneren Sijmon Cornelisz. Comans, trespriester der stede van Alckmaer, te betalen in handen van Maerten Pietersz. die somme van twintich gulden, ter cause dat hij in ’t beleg mit missiven soe an Sonoy als an die Staten gereyst heeft, om succoers ende ontset te soeken ende, mits desen overleverende men salt U doen passeren in rekening”.
Actum de XX December XCV LXXIII (1573)

Tot zover de tekstgedeelten uit het artikel in het *Alkmaars Weekblad* van ruim veertig jaar geleden, dat voor het overige vrijwel uitsluitend betrekking heeft op lokale verwickelingen over de plaatsbepaling van het standbeeld en voor de leden van onze vereniging dus minder interessant is. De heldendaden van Van der Mey zijn ook, maar dan vanuit een geheel andere invalshoek, beschreven in het boekje “Maerten Pietersz. van der Mey of Alkmaar in 1573” van Chr. de Bouter, dat werd gepubliceerd door G.F.Callenbach N.V. te Nijkerk, een bekend uitgever van jeugdlectuur. Ik ontleen er de volgende, voor de toonzetting van het boekje typerende passage aan:

“Het Spaanse leger is in rust verzonken, zich verlatend op zijn waakzame schildwachten. Van der Mey weet dit en dat stemt hem tot gerustheid. De Heere is met hem en zijn weg is tot dusver voorspoedig.

Maar stil, wat is dat? Wie kruist daar zijn pad? Eer hij het weet, staat hij vlak tegenover een Spaanse schildwacht.

Wat nu?

Ja, wat nu!

Tijd om zich te beraden heeft hij niet. Hij keert op zijn schreden terug. Hij kan evenwel niet nalaten nog eens om te zien. En wat bemerkt hij dan? Ook de schildwacht verwijdert zich in tegengestelde richting. Wonderlijke redding Gods!”

Het geheel overziende, lijkt het me een goed plan om in de naaste toekomst een excursie naar Alkmaar te organiseren teneinde daar de plekken in ogenschouw te nemen die nog doen denken aan onze markante oud-plaatsgenoot.

HET VAN DER MEIJ-LIED

Tekst : Nico Speur

Muziek: Kees Bornewasser

Heer Cabeljauw schreef aan Sonoy:
"Laat ons uw gunsten blijken,
Zend snel naar Alkmaar 't krijgsvolk heen,
Of wel, doorsteek de dijken!"
De timmerman, 't was van der Mey,
Moest deze brief bezorgen;
Zijn polsstok was toen dra de plaats
Waar het schrijven werd geborgen.
"Want onze stad", sprak van der Mey,
"Moet van Spanjolen vrij!"

Hij reisde schielijk naar Sonoy
En naar de Statenleden.
Die hij met woorden vol van kracht
Per slot kon overreden.

Om, al het groene gras ten spijt,
De dijken door te steken,
Dan zou voor Alkmaar op den duur
't Gevaar wel zijn geweken.
"Want onze stad", sprak van der Mey,
"Moet van Spanjolen vrij!"

Het water steeg, de vijand zocht
Vergeefs naar droge gronden;
En van der Mey, de timmerman
Had weer zijn stad gevonden.
Juist toen de laatste Spaanse wacht
Hem toeriep voor de wallen.
"Blijf staan, ik heb uw polsstok vast!"
Liet hij zijn polsstok vallen
En toen riep juichend van der Mey
"Nu komt ons Alkmaar vrij!"

Diederick van Sonoy⁶ kiest al op jonge leeftijd voor het protestantisme. Hij tekent in 1566 het Verbond der Edelen, ook wel het Compromis genoemd, en weigert in 1567 de eed van trouw aan de koning van Spanje af te leggen. In januari 1568 ondertekent Sonoy met Hendrik van Brederode en zeven andere opstandige edelen een tweede Compromis om de Spanjaarden met geweld uit de Lage Landen te verdrijven. Maar na de dood van Brederode, nog datzelfde jaar, lijkt ook dit Compromis een stille dood te sterven. Op 1 juli 1568 ontvangen hij en de Amsterdamse kapitein Hendrik Thomasz Laers de eerste kaperbrieven van Lodewijk van Nassau. Dit gebeurt tijdens het beleg van Groningen, vlak na de slag bij Heiligerlee. Sonoy vecht negen dagen later als leider van 700 watergeuzen in zo'n zestien schepen tegen Boschuyzen bij Delfzijl. Willem van Oranje benoemt Sonoy, die al als geheim agent voor hem werkt, in 1572 tot gouverneur van Noord-Holland.

Het onderstaande Terracotta beeldje van Diederick Sonoy, stadhouder van Noord Holland, is gemaakt rond 1888 en is 68 cm hoog. Het kunstwerk is in 2002 gestolen uit het Belgische kasteel Bois-Seigneur-Isaac Braine-l'Alleud.

Diederick Sonoy (ook Snoey), werd geboren in Kalkar in het hertogdom Kleef in 1529, en is overleden op Dijksterhuis bij Pieterburen (Groningen) in 1597.

*Grafzerk van Maarten Pieterszoon van der Mey in de Grote of Sint Laurenskerk in Alkmaar.
Foto: Pieter van der Mey.*

De Statenbijbel van de familie Diepenhorst uit 't Fortuin te Ameide

L. H. Verweij

Mevrouw A. van de Idsert-van den Berg is in het bezit van de bijbel van de familie Diepenhorst. Zij is de dochter van Bastiaan van de Berg en Cornelia Diepenhorst. Hoe deze bijbel in de familie gekomen is, is niet bekend.

Allereerst wil ik deze familiebijbel nader omschrijven. We hebben te doen met een zeer bijzonder exemplaar, namelijk:

-Deze Statenbijbel¹, gedateerd 10 juni 1637, is de eerste druk. De originaliteit van deze familiebijbel blijkt ondermeer uit het feit dat deze is geautoriseerd middels de handtekening van de kamerbewaarder van de Generaaltits Rekenkamer van de Vereenighde Nederlanden, de heer Barent Langenes. De bijbel is gedrukt bij Paulus Aertsz van Ravensteyn te Leyden in opdracht van de Weduwe ende Erfgename van wijlen Hillebrandt Jacobsz van Wouw.

Hij had per xj. December 1632 voor de periode van 15 jaar het alleenrecht (*Privilegie*) verworven van de Staten-Generaal tot het (doen) drukken en (doen) verspreiden van de Statenbijbel. Al snel bleek dat er nogal wat druk- en zetfouten in deze eerste uitgave van de Statenbijbel voorkwamen. Een heel treffend voorbeeld van een dergelijke zetfout is te vinden in de tekst van Jozua 13 vs. 2. In de versie van de uitgave in 1637 luidt deze:

2 Dit is 'tlant dat overgebleven is: all der Philistynē ende het gantsche 2 Gsuri

In de tekst is tussen de woorden 'alle' en 'der' weggelaten 'de landpalen'. Het invoegen van deze woorden is pas in 1686 middels een plechtig besluit der provinciale synoden

1 De Statenvertaling (of Statenbijbel) is de eerste officiële Bijbelvertaling die rechtstreeks uit de oorspronkelijke talen naar het Nederlands werd vertaald. De opdracht voor de vertaling werd in 1618 gegeven op de Synode van Dordrecht; de Staten-Generaal werd gevraagd de vertaling te betalen. Tot dan toe werd vooral gebruikgemaakt van verschillende vertalingen, waaronder de Bijbelvertaling van Maarten Luther. Die vertaling was echter in het Hoogduits en was bovendien een Lutherse interpretatie. Er waren al eerder bijbels in het Nederlands verschenen, maar dat waren vertalingen van vertalingen. De synode achtte het nodig dat er een goede, eigen vertaling kwam, naar het voorbeeld van de Engelse Authorized Version (King James Version, 1611), die zo dicht mogelijk bij de brontalen lag. Voor bijna het gehele Oude Testament is dit Hebreeuws, voor het Nieuwe Testament is dit Grieks. De Staten-Generaal gingen pas in 1626 akkoord met het verzoek van de synode, waarop de vertalers aan de slag konden. In 1635 was de Statenvertaling gereed en in 1637 werd hij door de Staten geautoriseerd. Tussen 1637 en 1657 werd een half miljoen exemplaren gedrukt. Tot ver in de 20e eeuw bleef de Statenvertaling gezaghebbend in protestantse kerken. Behalve op religieus terrein, heeft de Statenbijbel ook op taalkundig en politiek terrein een niet te onderschatten betekenis. De taal van de Statenbijbel is de grondslag voor het Standaardnederlands, dat zich in de 17e eeuw heeft ontwikkeld, en als belangrijk instrument in de culturele eenwording van Nederland heeft gefungeerd. Het bronmateriaal waarop de Statenvertaling (en de King James Version) gebaseerd is bestaat, voor zover het Nieuwe Testament betreft, uit de zogeheten *Textus receptus* dat overeenkomt met een weergave zoals samengesteld door Erasmus en voor het Oude Testament uit de zogeheten Masoretische tekst. Meer moderne vertalingen daarentegen baseren zich gewoonlijk op de Nestle-Aland editie van het Grieks Nieuwe Testament, die gebaseerd is op sindsdien ontdekte Bijbelse handschriften en op andere bronnen. Bron: Wikipedia

goedgekeurd². In latere versies is het woord 'landpalen' vervangen door 'grenzen'. In de aangepaste versie van 1657- meer bekend onder de naam de 'Ravensteynbijbel'- zijn de zetfouten uit de oorspronkelijke bijbel uit 1637 herzien³.

-In de bijbel is een handgeschreven namenregister van de familie Diepenhorst uit de periode 1690-1741. In dit namenregister staan vermeldt de geboortedata en de trouwdatum van Leendert Diepenhorst (18 juli 1690) en zijn echtgenote Cornelia Pans (6 december 1696), alsmede de geboortedata van hun kinderen.

Een andere pagina vermeldt nog de naam van zijn jongere broer Pieter Diepenhorst. Ik wil er u op wijzen dat in het namenregister de familienaam als volgt wordt geschreven: 'Diepenhorst' zowel als 'Diepen Horst' en dat op de pagina waarop Pieter Diepenhorst wordt vermeld ook nog de naam van ene 'monsieur jsaak portielje Grutter op de lijtsestraat' voorkomt.

- Deze bijbel is al meer dan drie eeuwen in het bezit van de familie Diepenhorst.

Hoe is de familie Diepenhorst in het bezit van deze bijbel gekomen? Vooraleerst kan dit antwoord kort zijn. Het is in de familie niet bekend. Werd deze bijbel ooit zelf gekocht, kreeg men hem cadeau, was het een erfstuk? Kortom, was / is de familie Diepenhorst de eerste eigenaar? Het lijkt in ieder geval gerechtvaardigd deze vraag te stellen. Wat doet immers de naam Portielje in dit boek? De naam van monsieur Jsaak Portielje (waarschijnlijk uit te spreken: Isaak) komt namelijk 2x voor. Zowel heel vaag waarneembaar in een wat fraaiër handschrift als in het daaronder met pen geschreven handschrift. Is dit door een Diepenhorst overgeschreven omdat het andere handschrift te vaag was? Mag hieruit worden verondersteld dat niet Diepenhorst doch de heer Portielje mogelijk de eerste eigenaar was? Waar bevond / bevindt zich genoemde Lijstsestraat waar de grutter Portielje was gehuisvest? Eveneens dringt zich de vraag op of *monsieur* Portielje tijdens de Spaanse bezetting tussen 1568 en 1648 om godsdienstige redenen vanuit de Zuidelijke Nederlanden (het huidige België) was gevlucht naar het wat veiliger Holland. Wie het weet mag het zeggen! Ik ben inmiddels nog wat verder gaan spitten. Hierbij kom ik tot de (vooralsnog niet bewezen) aanname dat het heel wat waarschijnlijker is dat de heer Portielje een Franse Hugenoot was; die in de tweede helft van de 17e eeuw gevlucht is voor Lodewijk XIV. Of hij was mogelijk zelf een Hugenoot, of mogelijk-kerwijs een directe nazaat. Uit informatie is mij gebleken dat een Hugenoot genaamd Isaak Portille omstreeks 1670 uit Lyon zou zijn gevlucht naar Zwitserland. Daar heeft hij om niet bekende redenen zijn naam verandert in "Uri". De familie Uri is ongeveer een eeuw later verder getrokken naar ondermeer Nederland en woont hier nog. Zeer waarschijnlijk zijn er ook Portille's rechtstreeks naar Nederland gevlucht. Het is daarbij denkbaar dat de naam direct is

2 In de nieuwste bijbelvertaling uit 2004 luidt deze tekst: 'Dit zijn de overgebleven gebieden: allereerst alle streken waar de Filistijnen en Gerusieten wonen.'

3 Deze bijbeluitgave, die in de meer streng orthodox protestantse kerken/stromingen wel genoemd wordt als de beste Statenbijbel ooit, wordt ondermeer door de Gereformeerde Bond van de, inmiddels voormalige, Nederlands Hervormde Kerk als uitgangspunt genomen voor de in 2000 gestarte herziening van de Statenbijbel. De in 2004 verschenen oecumenische bijbelvertaling wordt niet door hen geaccepteerd.

Statenbijbel uit 1637 van de familie Diepenhorst uit "Het Fortuin" te Ameide. (Dit is het eerste jaar dat de Statenbijbel officieel in druk is verschenen i.o.v. De STATEN GENERAAL van de Vereenighde Nederlanden)

Leendert Diepenhorst geboren 13 July 1690

Kornelia Jans geboren den 6 december 1696 te Samen getrouwt 16 July 1720

kinne Linderen zijre de volgende Neeltje diepen Horst geb- 3 July 1722

Jani diepen Horst geboren 31 december 1723

Maria diepen Horst geboren 28 Mey 1726

Geortruij diepen Horst geboren 19 Mey 1728

Hermanes diepen Horst geboren 23 febrüaris 1730 doot

Hermanes Diepen Horst geboren 30 Maart 1733

Witme diepen horst geboren 19 maart 1735

Hermanes Diepen Horst is gestorven den 7 November 1735
en is begraven den 11 November 1735

Hermanes diepen horst is geboren 17 Janie 1736

Adriaan diepen horst is geboren den 13 Janie 1738

Adriaan diepen horst is gestorven den 19 January 1739

en is begraven den 22 January 1739

Adriaan diepen horst is geboren den 7 Janie 1741

pietel Diepen horst gelobt den 13 January 1743

mevrouw jeaak portulje Gutter op de liete straat

veranderd in Portielje. Dit kan zijn geschied bij een ambtelijke inschrijving. Zoals bekend werden namen vroeger nog al eens verbasterd. Bij officiële stukken dekte men zich daar voor in door bij de naam de aantekening te maken “gehoord en verstaan”. In de behoorlijk onvolledige genealogie van de familie Portielje is vooralsnog geen verwijzing te vinden van Franse afkomst. Blijft echter de vraag waarom in de Statenbijbel staat vermeldt “monsieur Jsaak Portielje”. Mij dunkt dat dit een vingerwijzing kan zijn. Binnen beide families bestaat / bestond er kennelijk de veronderstelling van enige verwantschap. Zo begroetten de vroeger zeer bekende bioloog, dr. Portielje, van Artis en een hem bekend lid van de familie Uri elkaar met “hallo neef”. Serieus? Grapje? Het verhaal blijft vaag. Mijn veronderstelling van een mogelijke vlucht voor de Spanjaarden schuif ik nog niet weg. Echter het Hugenoten verhaal komt mij wel waarschijnlijker voor. Dat de heer Portielje zou hebben gewoond in de Lijtsestraat zou net zo goed de Leidsestraat kunnen zijn geweest, wat op Amsterdam zou kunnen duiden. Ik heb geen andere Leidsestraat kunnen ontdekken. Blijft de vraag: was de heer Portielje soms een logé in het hotel (als dat er toen al was) van Diepenhorst? En waarom wordt hij dan als enige buitenstaander in de Statenbijbel vermeldt?

- Deze bijbel wordt sinds kort gerekend tot het Nederlands culturele erfgoed. Heden ten dage wordt in Nederland het grote belang van de uitgave van de Statenbijbel uit 1637 duidelijk onderkend. Getuige

het feit dat deze ook voorkomt in de recent opgestelde lijst van 50 belangrijke gebeurtenissen in de canon van de vaderlandse geschiedenis. Dit vindt zijn oorzaak hierin dat deze bijbel in de periode 1637-1657 de zeer grote oplage van ca. 500.000 stuks bereikte en daarmee ruimschoots werd verspreid in met name de reformatorische kerken en

op scholen zowel als in gezinnen. Elke dag werd er in gezinsverband hardop voorgelezen uit de bijbel, wat ook thans nog gebruikelijk is in reformatorische kringen. Hierdoor leverde deze bijbel een niet onbelangrijke bijdrage aan de vorming van de standaard taal in Nederland. In een artikel in het dagblad Trouw van 21 juni 2007 wordt hierover ondermeer geschreven: ‘De taalkundige cultuurhistorische en religieuze waarde van de bijbelvertaling is onschatbaar. De invloed die deze tekst heeft gehad op de Nederlandse taal, cultuur en het religieuze gedachtegoed is eveneens onschatbaar’.

Nog enkele wetenswaardigheden:

In het driehoekje bovenaan de titelpagina staan afgebeeld in het Hebreeuws de letters voor JHWH (in het Hebreeuws van rechts naar links lezen, dus > HWHJ) met daaronder de klinkers van ‘Adonai’. Het was de Joden niet toegestaan de Godsnaam J(a)HW(e)H- wat zou betekenen: ‘Ik ben, Ik zal er zijn’,.....- uit te spreken en daarom plaatste men er onder de klinkers van ‘Adonai’, wat ‘Heer’ betekent, hetgeen wel mocht en mag worden uitgesproken. Zo is het ook in de Nederlandse bijbelvertaling opgenomen.

Voor geïnteresseerden: Het lettertype ‘Königsberger Goticisch’ (onderste balk) lijkt bij benadering sterk op het gotische lettertype in deze statenbijbel.

2 Dit is 't lant dat overgebleven is: alle der Philistyné ende het gantsche ² Gesuri

2 Dit is 't lant dat overgebleven is: alle der Philistyné ende het gantsche ² Gesuri:

Wapenhandelinghe van Roers Musquetten ende Spiesse

Herman Beckmann

In het artikel van Hans van den Heuvel *In Alkmaar begon de victorie* zijn negen afbeeldingen opgenomen van Jacob de Gheyn (1565-1629) over aanwijzingen voor het hantieren van haakbussen, musketten en spiesen. Ik ben op zoek gegaan naar het boek waaruit deze afbeeldingen komen.

De nevenstaande titelpagina is van het handboek *Wapenhandelinghe van Roers Musquetten ende Spiesse* van Jacob de Gheyn uit 1607. De auteur droeg het boek op aan *Syn Excellentie Maurits Prince van Orangie Grave van Nassau &c Gouverneur ende Capiteyn Generael ouer Gelderlandt, Hollant, Zeelant, Vtrecht, Overijssel, &c.* Alhoewel het boek is opgedragen aan prins Maurits, was hoogstwaarschijnlijk zijn neef Johann VII von Nassau-Siegen (1561-1623) de opdrachtgever voor het boek. Deze Johann VII

had zich al eerder met oorlogvoering in theoretische zin beziggehouden.

Het werd ook opgedragen aan de Staten-Generaal. Op 24 december 1607 kreeg Jacob de Gheyn een beloning van 200 gulden hiervoor van dezelfde Staten-Generaal. Bovendien kreeg de Gheyn van de Staten-Generaal een 'privilegie' (copyright) voor de tijdsduur van acht jaar. In die tijd was dit een zeer beroemd boek, omdat het de individuele houdingen van de wapenhandelingen niet alleen uitvoerig besprak, maar ook door middel van talrijke illustraties de enkelvoudige wapenhandeling verduidelijkte. Hierdoor was het mogelijk voor prins Maurits om met dezelfde mensen en dezelfde uitrusting het Staatse leger om te smeden tot een winnend leger. De essentie van het boek is in twee woorden samen te vatten: exercitie en discipline. De publicatie van het boek werd opzettelijk pas een kleine tien jaar na zijn voltooiing door Jacob de Gheyn uitgegeven om de vijand niet te snel al te veel wegwijs te maken. Jacob de Gheyn maakte de tekeningen voor het boek en de prenten naar deze tekeningen werden gegraveerd door Andries Jacobsz. Stock (1580-1648). De gravuretechniek is de oudste vorm van diepdruk. De graveur bewerkte met een stalen stift (burijs) een koperplaat. Als de afbeelding in het koper was gegrift, inktte hij de koperplaat en verwijderde de overtollige inkt. Dan werd er papier op de plaat gelegd, dat stevig werd aangedrukt. Hoe dieper Stock de lijnen in het koper had gemaakt, hoe meer inkt in het geultje bleef hangen en hoe zwarter de lijn op papier kwam. Door te arceren kon hij halftonen en schaduwen aanbrengen. Na 600 (300 goede en 300 redelijke) afdrucken was de koperplaat totaal versleten. Het boek werd een 'bestseller', meerdere herdrukken volgden en het werd vertaald in het Duits, Frans, Engels en Deens.

Ook de gravures waren zeer geliefd. Ze werden ook nageschilderd op Delftse tegels.

De onderstaande tegels werden in 1627 besteld door Paul Ardier, de minister van Defensie van Lodewijk XIII, voor zijn kasteel Beauregard bij Blois in het Loiredal. Deze tegels liggen op de vloer van de portrettengallerij. De zes afgebeelde tegels tonen twee piekeniers met lansen (spiesen), twee soldaten met musketten, een officier te paard en een tamboer.

Er bestaan nog enkele met de hand ingekleurde exemplaren van de *Wapenhandelinge*. Deze boeken werden in de 17de eeuw als relatiegeschenk aan hoogwaardigheidsbekleders gegeven.

Wie was Jacob de Gheyn? (Antwerpen,

1565 - 's-Gravenhage, 29 maart 1629)

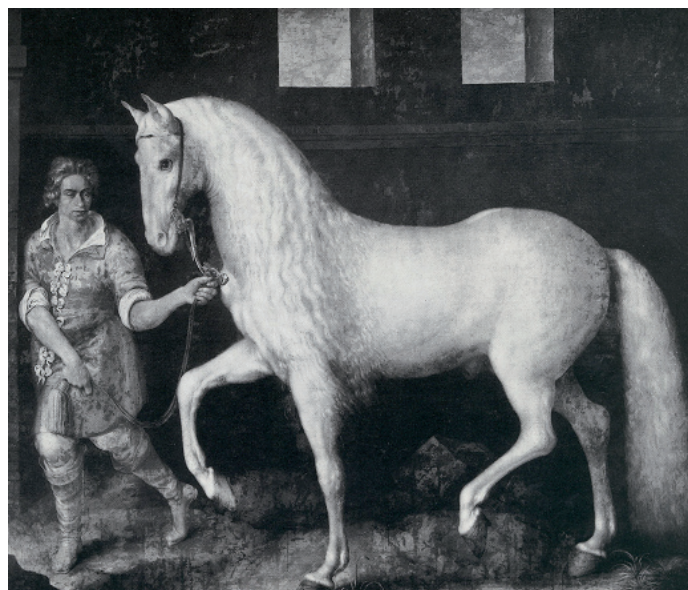
De eerste leermeester van Jacob de Gheyn was zijn vader Jacques de Gheyn I, maar op zijn twintigste werd Hendrick Gotzius in Haarlem zijn leermeester. Tien jaar later trouwde hij met de rijke Haagse burgemeestersdochter Eva Stalpart van der Wielen. Het echtpaar vestigde zich in Leiden in 1596. Jacob werd daar een goede vriend van Hugo de Groot. In 1605 verhuisde het gezin de Gheyn naar 's-Gravenhage waar Jacob belangrijke opdrachten van Maurits en later van zijn opvolger Frederik Hendrik zou krijgen. In 1598 tekende hij het portret van Filips van Marnix van Sint-Aldegonde, de auteur van ons volkslied: *Het Wilhelmus*.

Het portret werd gegraveerd en werd hoogstwaarschijnlijk gebruikt als voorbeeld voor latere geschilderde portretten van hem.

zou later nog vaak voor Maurits werken. Deze vroegst bekende opdracht van Maurits aan De Gheyn is door Karel van Mander beschreven: *'Doe gheviel dat zijn Excellentie Graef Maurits in den Haghe te Vlaender hadde vercrege een uytnemende schoon peert van den doorlughtige Erts-hertogh. En liet segghen de Gheyn, dat hy 't wilde hebben gheschildert, so groot als 't leven.'*

De Spaanse Strijdhengst, Jacques de Gheyn II, 228 x 269, Amsterdam, Rijksmuseum.

Jacques de Gheyn II had een zoon, Jacques de Gheyn III (1596 - 1644). De Gheyn III werkte in Den Haag en Utrecht. Hij is vooral bekend als tekenaar en etser. In 1618 maakte Jacques de Gheyn III samen met zijn vriend Constantijn Huygens een reis door Engeland. In 1620 ging hij naar Zweden. De tekeningen van Jacques de Gheyn II en III zijn moeilijk van elkaar te onderscheiden. Jacques de Gheyn III had als hobby het verzamelen van schelpen. In de 17de eeuw was deze hobby zeer populair.

Jacques de Gheyn III erfde het vermogen van zijn vader die in 1629 stierf. Jacques de Gheyn II werd twee jaar voor zijn overlijden in 1627 voor 40.000 gulden aangeslagen. Hij behoorde daarmee niet tot de allerrijksten, maar wel tot de welgestelde burgers van 's-Gravenhage. Het belastingkohier¹ van de vijfhonderdste penning uit 1627 geeft enig inzicht in de Haagse vermogensverdeling. Van de 18.000 inwoners van de stad werden 960 gezinshoofden aangeslagen op hun gehele bezit, inclusief onroerend goed. Een grove indeling in vijf bezittersgroepen, schetst het volgende beeld:

1740 onvermogensden	minder dan 1.000 gulden
550 kleine bezitters	1.001 tot 10.000 gulden
315 gezeten burgers	10.001 tot 50.000 gulden
63 vermogensden	50.001 tot 100.000 gulden
32 zeer vermogensden	100.001 tot 800.000 gulden

Hij overleed op 29 maart 1629 en werd op 2 april begraven in de Grote of Sint Jacobskerk in Den Haag.

¹ M. Keblusek, *Boeken in de hofstad, Haagse boekcultuur in de Gouden Eeuw*, Hilversum, 1997, p. 46.

Jacob, ook wel genaamd Jacques de Gheyn II, was een begenadigd tekenaar. De vier muisjes hieronder zijn daar een voorbeeld van.

Op 9 mei 1603 werd hij betaald voor een tekening van Simon Stevin's zeilwagen van prins Maurits. Simon Stevin was een ingenieur in dienst van prins Maurits (1548 Brugge-1620 Leiden). Hij ontwierp voor de prins een zeilwagen die in de recordtijd van slechts twee uur met Maurits en 27 andere voorname gasten over het strand van Scheveningen naar Petten reed.

De zeilwagen van prins Maurits, Willem van Swanenburg naar Jacques de Gheyn II, 68 x 148 cm. Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet.

Tijdens de slag bij Nieuwpoort (1600) maakte de commandant van de Staatse cavalerie, Lodewijk Günther graaf van Nassau, Katzenelnbogen, Vianden en Dietz (1575 - 1604), een strijdros buit. Het paard zou volgens Lodewijk Günther toebehoord hebben aan aartshertog Albrecht van Oostenrijk, landvoogd van de Nederlanden voor de Spaanse koning Filips II. Lodewijk Günther schonk de schimmel aan prins Maurits, die Jacques de Gheyn II vroeg om de hengst levensgroot te portretteren. De Gheyn

De instructieboeken voor militairen van Jacques de Gheyn II

Een kleine 60 tekeningen van de 117 die de Gheyn gemaakt heeft voor de gravures van de *Wapenhandelinghe* zijn bewaard gebleven. Hij maakte eerst een ontwerp in zwart krijt en werkte die vervolgens uit met een pen en bruine inkt (bister) en suggereerde schaduw en plasticiteit door met verdunde grijze inkt te wassen.

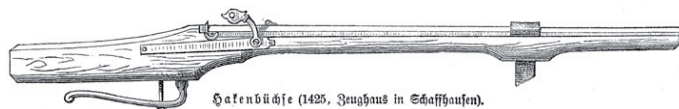
De bovenstaande twee tekeningen zijn de ontwerptekeningen voor de 1^e en 25^e instructie van het derde deel van *Wapenhandelinghe* voor piekeniers. De titel van de linkse tekening luidt: "V Spies nederstaende..." en van de rechter tekening: "Tegen u rechter voet u spies velt, ende u rapier treckt". De piekenier moest zich op deze wijze verdedigen tegen een ruiteraanval. De standaarduitrusting van een piekenier bestond uit een stormhoed (helm), een gorgeryn (ijzeren keelband), een voor- en achterstuk van een harnas, een zwaard of een rapier en een spies van 18 voet.

De titel van de linker tekening is: "V pan affblaest" en die van de rechter tekening: "V de mate open doet". Het zijn respectievelijk de 19de en 22ste instructie van het eerste deel

van de *Wapenhandelinghe*, betreffende de haakbussen² (roeren).

Het afblazen van de pan was een extra veiligheidsmaatregel. Als er nog kruid op de vuurkamer was achtergebleven, zou dat ontploffen door het aanslaan met de lont. Het bevel "U de mate open doet" betekent het vullen van het doozermechanisme aan het boveinde van de grote kruithoorn, door deze ondersteboven te houden, zodat een afgepaste hoeveelheid kruid beschikbaar kwam voor een schot.

De standaarduitrusting van een haakbuschutter bestond volgens de 'Ordre op de Wapeninge van 't Voetvolck' uit 1599 uit een goede haakbus, een rapier, een helm en een grote en kleine kruithoorn.

² Haakbussen behoorden tot de eerste vuurwapens van hun tijd. Zij bestonden uit een gesmede loop met een uiteinde. Het waren zogenoemde voorladers met aan de achterzijde van de loop een zundgat waar doorheen met een smeulende lont of een gloeiende staaf ijzer het kruid tot ontbranding werd gebracht. Aan het wapen was aan de onderzijde een reculhaak aangebracht. Deze werd om een balkje gehaakt zodat bij het afgaan van het schot de terugslag werd opgevangen. Haakbussen hadden een gewicht van ongeveer tien kilogram en waren daardoor niet zo geschikt om daarmee in het veld te opereren. Tot een afstand van 100 m. kon min of meer gericht vuur worden afgegeven.

De neef van prins Maurits, Johann VII von Nassau-Siegen, was ook de initiatiefnemer voor Jacob de Gheyn's boek met oefeningen voor de cavalerie.

Jacob maakte hiervoor 22 tekeningen die hoogstwaarschijnlijk door zijn leerling Zacharius Dolendo (1561-1604) werden gegraveerd. Van deze 22 tekeningen zijn er nog acht bewaard gebleven. Op de volgende pagina staan er twee van deze tekeningen.

Johann VII von Nassau-Siegen was van mening dat de *Wapenhandelinghe* en de oefeningen voor de cavalerie in één boek bijeengebracht zouden moeten worden. De bovenste tekening toont drie cavalieristen, van wie er één een ruiterspistol en een foedraal met een kort roer of haakbus bij zich heeft. De onderste tekening is gedateerd 1599 en laat op de achtergrond een ruitergevecht zien terwijl op de voorgrond een aantal officieren en herauten te zien zijn. De compositie als geheel, maar ook de houdingen van de paarden en hun berijders tonen duidelijk de invloed van Antonio Tempesta (1555-1630), specialist in het uitbeelden van ruitergevechten.

Meer achtergrondinformatie over Jacques de Gheyn II als tekenaar vindt u in de tentoonstellingscatalogus van Museum Boymans-van Beuningen uit 1986. Van de informatie uit deze catalogus is dankbaar gebruik gemaakt.

De titel van de linker tekening is: 'V polver neerstampt' en die van de rechter tekening: 'V laedtstock wt u Musquet treckt'.

Het zijn respectievelijk de 27ste en 28ste instructie van het tweede deel van de *Wapenhandelinghe*, betreffende de musketiers.

In de reeds genoemde 'Ordre op de Wapeninge van 't Voetvolck' uit 1599 had een musketier een helm, een musket en een forquet (een stok voorzien van een gaffel).

Verder had hij ca. 14 houders met een afgestemde hoeveelheid kruit, een kleine laadfles en een zak met kogels. De Gheyn tekent zijn musketiers met een modieuze hoed in plaats van een helm, terwijl in het Staatse leger een helm verplicht was, op straffe van een gulden per dag als dat verzuimd werd.

Hulde aan een Honderdjarige

Paul Will

Dit eerbetoon geldt niet een mens, maar een vaartuig dat een kleine tien jaar in handen is geweest van schippers uit Ameide. We hebben het namelijk over het ijzeren zeilpaviljoenschip dat in die jaren de naam droeg 'Gunst en Vlijt' en bevaren is door de gebroeders De Bruin. Het was een nieuwe eend in de bijt, ofwel

de Termeise vloot. Daar toe behoorden reeds die van de beurtschippers Roodhorst en andere schippers als de Diepenhorsten, Sturry's en Westerhouten. In die tijd vervoerden ze behalve zand en grint vooral bossen wilgentenen en -stokken voor resp. de manden- en hoepmakerijen en de resultaten van dit plaatselijk hoofdmiddel van bestaan, manden in allerlei formaten en soorten en de hoepels voor de kuiperijen elders. In een lijst van schippers, die hun kaaigeld in 1865 hadden voldaan - geplaatst in ons blad van 2003, nr. 1 - komen we naast een Gerrit en Pieter Roodhorst, al de weduwe Jan Sturry en ook al een Hendrik de Bruin tegen. Is dat soms de vader van de bewuste de Bruinen?

Het aangemeerde zeilschip "Gunst en vlijt" van de gebroeders De Bruin, representant van het dozijn schippers dat Ameide toen telde.

Maar laat ons bij het begin beginnen. De jubilaris is op de scheepswerf 'Nimmer Rust' van scheepsbouwmeester Jiles van Limborgh te Lekkerkerk geboren en kreeg de doopnaam 'Gunst en Vlijt' na toevertrouwd te zijn aan Marinus Broere in Bergambacht, te boek gesteld op 20 november 1907. Het schip was ruim 20 meter lang en dik 4,5 m breed. Genoemde familie Broere was een oud schippersgeslacht uit Bergambacht-Ammerstol. Toen baas Marinus Broere Arieszoon op 48-jarige leeftijd overleed hebben twee van zijn zonen nog enkele jaren met de 'Gunst en Vlijt' hun kost verdiend, maar door desinteresse bij een van hen besloot moeder, de weduwe Broere-Zanen, resoluut het schip van de hand te doen. Even tussendoor: zijn die twee zoons, Koos en Bas Broere, die op Groot-Ammer ongeveer 75 jaar terug en vervolgens na 1948 in Dordt en elders groot zijn geworden in de olie? De nieuwe eigenaar werd Nicolaas Streefkerk, manufacturer in Ameide. Deze heeft meer dan eens gefungeerd

als geldschietter voor ondernemende lieden die op afbetaling een eigen bedrijfje wilden starten. Dusdoende leende Klaas geld uit aan Willem en Marinus de Bruin, alhier.

In 1935 zijn de zeilen voorgoed neergehaald en vervangen door een ruwe-oliermotor van 25 pk.

Eerstgenoemde was getrouwd, de tweede niet, maar woonde in bij het gezin van Geerit de Gans en vrouw Gerrigje, geb. De Bruin. In 1935 zijn de zeilen voorgoed neergehaald en vervangen door een ruwe-oliermotor van 25 pk. Nog gaat het verhaal dat schipper Willem nogal 's ruzie had met dat 'nuwe gedoe' en hij moet eens, toen hij die motor weer 's niet aan de praat kon krijgen, van nijld

plompverloren zijn klompen over boord hebben gesmeten.

Acht jaar nadien, op 3 maart 1936 doen de broers de schuit over aan Jacob Holtslag, handelaar in bouwmaterialen te Doetinchem voor een bedrag van f 1500,- en volgt de eerste naamsverandering: 'De Vier Gebroeders', naar Jacobs vier zonen. Eveneens werd de motor vervan-

gen door een 10 pk Kromhout die op zijn beurt opnieuw is vervuild voor een andere dieselmotor om de loslier aan te drijven. Tot dan toe moest immers alle vracht over de loopplank aan en van boord gesjouwd worden. Vanaf toen bestond de lading uitsluitend uit zelf opbaggeren, het zgn. beugelen van zand en grint, waarna het bij het eigen Doetinchemse bedrijf werd gelost. Dertig jaar oud is het schip midscheeps circa 4 meter verlengd om meer capaciteit te verkrijgen: van 20,5 werd het een 93 tonner.

In de Tweede Wereldoorlog is het tijdens een zware storm op de IJssel gezonken. Als Jacob Holtslag overlijdt, zet zijn echtgenote het bedrijf voort, maar in 1953 krijgt het schip een nieuwe eigenaar: Pieter van der Vlist, schipper te Rotterdam voor de somma van f 9500,--. Tevens krijgt het wederom een andere naam 'Confidence' en zijn de gangboorden verhoogd en wordt het voornamelijk ingezet om zand te 'knijperen' op de Boven-Merwede/Waal en het Hollands Diep. Erna zijn er 3 tanks in het ruim geplaatst om vloeistof voor het aanmaken van asfalt naar de Beerdam in de Europoort te vervoeren. Na het heengaan van deze Pieter van der Vlist A.D. 2001, 84 jaar oud, wordt de nieuwe eigenaar Mathijs Petrus de Koning, ingenieur te Krimpen a/d IJssel. Deze doet het schip alras over aan zijn schoonzoon Marinus W. Koster, eveneens ingenieur en wonende te Kats. In de haven van Goes heeft het vrijwel altijd stil gelegen vanwege ziekte van de eigenaar en diens echtgenote, waardoor er vrijwel geen onderhoud aan is gepleegd.

De nieuwe bezitter wordt Petrus Johannes Leonardus de Roos, verkeersleider bij Rijkswaterstaat, en later met zoon Martijn Adrianus Lucien de Roos, matroos. Bij aankoop

Het ijzeren zeilpaviljoenschip "Gunst en Vlijt" in aanbouw. Te boek gesteld op 20 november 1907.

bevindt het schip zich in erbarmelijke conditie, zodat een complete renovatie zowel binnen als buiten noodzakelijk is. Na ombouw tot recreatievaartuig is het als 'Obelisk' ingeschreven en heeft thans ter voortstuwing een Daf dieselmotor van 120 pk.

P.S. de naam 'Obelisk' was oorspronkelijk een lange vierkante smal toelopende zuil, dienstdoende als gedenkzuil of pronknaald van 15 á 20 meter hoog. Deze herboren tjalk voldoet enigermate aan deze omschrijving, weliswaar

horizontaal namelijk wat vierkant en voor- en achterschip smaller toelopend en een lengte van circa 20 meter. Als Historische Vereniging hadden we al eerder contact gekregen met de heer Petrus alias Piet de Roos, die op zoek naar vroegere eigenaren ook in Ameide belandde en wij hebben hem toen wat fotomateriaal kunnen doen toekomen, waarvan u een

en ander terugvindt bij dit artikel. Van onderstaande uitnodiging hebben mijn vrouw en ik zaterdag 16 juni j.l. dankbaar gebruik gemaakt. We zijn bijzonder gastvrij ontvangen en hebben de trotse huidige eigenaren ons rondgeleid over de uitstekend opgeknapte ooit 'Gunst en Vlijt'. Met veel waardering en bewondering hebben we er na onder het genot van koffie met gebak als extra bijzonderheid nader kennis gemaakt met enkele nazaten van de vroegere eigenaars voor en na de De Bruinen: de families Broere en Holtslag. Wij wensen De Roozen geen doornen, maar een goede en behouden vaart toe!

Na ombouw tot recreatievaartuig is het als 'Obelisk' ingeschreven en heeft thans ter voortstuwing een Daf dieselmotor van 120 pk.

Nog eenmaal de erven Leers in relatie met onze twee-eenheid

Paul Will

Deze Jubelzang behoort in feite vooraf te gaan aan de twee eerder gepubliceerde. Hebben we vorige malen stilgestaan bij de twee ten gehore gebracht ter ere van het zilveren bruidspaar Leers-Uylenbergh, nu wagen we 't een blik te slaan in een ouder lofdicht. Het is gemaakt *ter Inhuldiging* der echtparen Leers-Uylenbergh en Van der Hoeven-Leers, respectievelijk tot Heer en Vrouw van Ameide en Herlaer, en idem dito de laatstgenoemde echtelieden van Tienhoven. Het vond plaats op de 16de en 17de oktober *des jaers* 1745. Wellicht overbodig te melden dat de twee genoemde Leersen broer en zus waren.

Dit kolossale dichtwerk, uitgedijd tot bijkans 200 versregels, moet 4 jaar eerder aan de beide echtelieden opgedragen en wellicht hier ter plekke voorgedragen zijn. En door wie?

Portret van Frans de Haes door Dionys van Nijmegen (1705-1761) Potloodtekening, opgehaald met pen. Prentenkabinet Museum Boijmans van Beuningen, Rotterdam.

Wel, dat kun je al opmaken uit dat *oomen* en *moeien* op het voorblad: neef Frans de Haes (1708 - 1761), met wie we naast Lucretia W. van Merken, al nader als rijmend feestredenaar kennis hadden gemaakt. Hij behoorde tot de groep inmiddels vergeten destijds dichters. Deze heeft een poosje naam gemaakt door het voornamelijk produceren van gelegenheidsgedichten, et cetera, een genre dat - als reeds opgemerkt - toentertijd volop en op zwierige wijze dolop werd beoefend.

Nu was een gewichtig gegeven en voorwaarde voor ware dichtkunst toen o.a. dat men als maker vlekkeloos aan een soort rijmplan had te gehoorzamen.

Wat dat betreft is het resultaat een perfect werkje van kunst. Een honderdmaal past Frans consequent toe het zgn. gekruist eindrijm (a b, a b), waarbij steevast een eenlettergrepig woord een tweelettergrepig afwisselt. We komen slechts ene uitzondering tegen: de slotregels vertonen wellicht ter afsluiting gepaard rijm (a a). Beslist een knappe prestatie om zoiets tot een goed eind te brengen.

Inhoudelijk heeft het eveneens de typische kenmerken van Frans' clan: met behulp van bij vlagen mateloze woordwatervallen het *o zo Achtbaer Viergetal* te doen schitteren.

Verwacht ook dit keer geen complete bespreking: we beperken ons tot het plaatsens van wat kanttekeningen bij de 'vingerafdrukken', die al lezende indruk maakten.

Op bladzijde 4 roept hij herinneringen op aan gebeurtenissen uit resp. de Kerk- en de Vaderlandse geschiedenis. Heilige Kornelius te Rome kreeg het aan de stok met bisschop Cypriaen uit Carthago over het al of niet geldig zijn van de doop, bediend door ketters. Wat dit incident nu met die inhuldiging te maken heeft, zie ik niet een twee drie. Ietwat dichters bij huis en in de tijd lijken mij Frans' verwijzingen naar oorlogshandelingen van toen ruim een eeuw terug. Hij trompet de deugden van vlootvoogd Maerten Harpertsz. Tromp en van de Zweedse Gustaaf Adolf, die met zijn krijgsvolk diep in Duitsland was doorgedrongen. In plaats van dit krijgsgeschal ooit verneemt onze Frans, reeds het huidige getokkel van aangenamer zangen die hij aan zijn vreugdelier ontlokt. Daarmee zullen de nu bondgenoten geworden rivieren, de Maas en de Lek, instemmen.

Even terzijde: het zal je toch gebeuren dat deze stromen en met name onze woonsteden in een dichtwerk lof wordt toegezwaid.

Inmiddels heeft hij het nakroost, acht in getal, voorgesteld en op voorhand ziet hij in gedachten Ameide en Tienhoven reikhalzend uitzien naar het *dubbel Paer*, en hoe die twee-eenheid die gevierde Vier *met vrolyk feestgeluit en diep ontzag* gaan begroeten.

Daarbij zal oud en jong, - toentertijd nog aangeduid als *Grysheit*, *Jonglingschap* en *maegdenrei* -, boeren en burgers, zelfs vee en vogels: *het schoongevedert koor* het feestgeschal vergezellen, niets en niemand zal zich onbetuigd laten.

Beide Dorpen lopen uit; *de vreugd is algemeen; bazuinen en trompetten mengen zich*; ouderen uitgedost met *deftig praelgewaed doen lichte vreugdesprongen*, jonge mannen *vuren hun musketten af en rom' len met den trom* om het feest luister bij te zetten, terwijl de maagden zorgen voor een keur aan zang en spel. Zullen zij tevens de *eer- en vreugdebogen* met bloemen getooid hebben?

Zijdelings vermeldt hij nog dat beide plaatsen veel van Spaanse, Franse en Stichtse terreur te duchten hebben gehad, maar nu wacht hun traktatie op baars en zalm.

Ja, zelfs veld, *bosschen en waranden* juichen mee, onderwijl verkwikken zich vee en landen. Op de drempel van

blz. 7/8 gaat de dichter helemaal uit zijn bol en laat de *Blijdschap op de tong huppelen en zweeft ze in de oogen van 't Landvolk bij galm van het driemaal wellekom*. Zo kom je meer van die enigermate abstracte figuren tegen, zinnebeeldige personen als *Rechtgeleertheit, Eêlhartigheid* en *Eerbiet*.

Inhoudelijk leunt het complete poëem aan tegen een soort van paradijselijke staat die aanstaande is. Herfst verkeert in lente, wees en weduwen ontvangen weer ouders, resp. mannen tot troost en hulp en de *Armoe rollen de tranen langs de wangen... van blijdschap*. En dat alles door de komst van het *dubbel Paer*, waarmee ze herhaaldelijk in dit gelegenheidsvers worden aangesproken. Bevrijd van alle kommer, nering komt tot bloei en daarmee zijn niet enkel Tienhoven, Ameide en Herlaer gezegend, maar heeft ook dit gevierde Viertal het hemels paradijs dik verdiend.

Onderaan blz.11 getuigt de schepper hiervan en eindigt met de bede dat de Oppermajesteit u, *o edle Vier*, gunne te *leven na uw' dood in Heerlykheit en wel uit naem van uwe*

Heerlykheên. Let op de woordspeling: beide plaatsen zijn namelijk (hoge) heerlijkheden!

Tot slot: in een vorig commentaar stipten we aan dat de groep van Frans de Haes graag Vondels voetsporen volgde. Mogen we veronderstellen dat hij de figuur van Gustaaf, bovengenoemd, 'geleend' heeft van diens grote voorbeeld: de 'Olyftack aan Gustaaf Adolf', en mogen we op Frans toepassen een paar van de eerste versregels: '*...mijn blijde geest vaart speulen / Daar draaiboom sluit mocht heck*'. Die olijftak is het symbool van vrede en roem en dat 'verbieden' wijst erop dat er toenmaals nog veel minder goede wegen waren, die men bij barre weersgesteldheden afsloot. Dit even ter toelichting, maar begeeft navolger De Haes zich niet bijkans onstuitbaar op weg naar het onbegrensde rijk der verbeelding. Uiteraard moet men de toonzetting van het gedicht bezien tegen de achtergrond van het levensgevoel dier dagen, maar m.i. geven de dichtwoorden onderaan blz. 8, namelijk het '*luidruchtig feestgebaar*' treffend weer de te overstelpende hoeveelheid aan loftuitingen aan het adres aller betrokkenen.

TER INHULDIGINGE
MYNER OOMEN EN MOEIEN,
DEN WELEDELEN GESTRENGEN HEER
ARNOUT LEERS,
OUD SCHEPEN DER STAT ROTTERDAM, ENZ. ENZ. ENZ.
EN MEVROUWE
CHRISTINA UYLENBERGH,
TOT HEER EN VROUW VAN
AMEIDE EN HERLAER:
EN
DEN WELEDELEN GESTRENGEN HEER
MR FRANCOIS VANDER HOEVEN,
EN MEVROUWE
JOHANNA LEERS;
TOT HEER EN VROUW VAN
TIENHOVEN.

o **T** Wee van ouds zoo wyd bekende Dagen,
Die in het boek des Tyds roemruchtig staet te pryk,
o Voorboên van den Herfst en zyn byzondre vlagen,
Wat valt ge in 't schenken van de zangstoff' ongelyk!

A 2

Een

(4)

Een ander moog', met klagende cimbalen,
o Oudste, op uwe komst, het bloedig feestgety
Van een' Kornelius en Cypriaen onthalen,
En zuchten om hunn' dood en dubble martlary.
Een ander speel', op grof getoonde snaren,
Hoe gy het Spaensch geweld, met een vierdubbe magt',
Nu ruim een eeuw geleên, Tromp in den schild zaegt varen,
Doch, eer uw glans bezweek, bezwyken voor zyn kracht':
Of hoe Gustaef, wien nog de Zweden eeren,
o Tweede, by uw licht, met dondrend krygsgefchal,
Den trotschen Adelaer' kwam vliegen in de veêren,
En klaeuw en wieken kortte, en vluchten deed naer Hal:
Gy schenkt aen my tot aengenamer zangen
Genoegelyker stof, en geeft de vreugdelier,
o Twee, my in de hand, om rustig aen te vangen,
Een blyder Feest' ter eer', met onbedwongen zwier'.
Gy noopt, gy spoort my aen om bei myne Oomen,
Elk van zyn Gaê verzelt', in hunne Heerlykheên
Te leiden door myn' zang, by 't juichen van de Stroomen,
Der blanke Maes' en Lek, thans in verbond getreên.
Ameide ziet met *Herlaer* reeds zyne oogen
Naer zynen ARNOU en CHRISTINE vurig uit.
Tienhoven reikhalst ook, en tracht, naer zyn vermogen,
JOHANNA en FRANCOIS, met vrolyk feestgeluit

En

(5)

En diep ontzag op zynen grond te ontmoeten.
De Grysheit dost zich uit in deftig praelgewaad,
Om 't achtbaer Viergetal op 't statelykft' te groeten,
Met weldoorwrochte reën, naer zyn geboorte en flaet.
De Jonglingschap, en wat de fiere schreden
Des wakkren krygsmans volgt, op cene blyde wys,
Treed moedig voor den dag in rustige opperkleeden,
Met trommel' en musket, dees' vreugdetyd' ten prys.
Een morgenstond van tweelingzonnestrallen
Ryst met den maegdenrei', en schittert met een' gloed'
Van reine vreugde ons toe, om deze feest te onthalen
Met keur van zang en spel, dat zuivre weelde voed.
Men vlecht Granset met Mirthen, Violieren,
Oranjen en Jasmyn en Rozen door malkaër,
Om met dien regenboog' van bloemen op te cieren
Den Praelboog, opgerecht ter eer' van 't dubbel Paer.
't Lust midlerwyl, in schaëuw' van lindebladen,
Aen *Herlaers* groenen zoom', de schoone Lekvorftinn',
Thans prachtig opgetooit met paerlemoercieraden
En waterbloemen, als een Stroomwaerzeggerinn',
Het luitrend land een' blyden zang te wyden,
Waer in ze *Ameide* heil, *Tienhoven* vreugd voorfpeelt,
En met den vinger' roert wat ze, in voorleden tyden,
Hier duldten moest van 't Spaensch en Fransch en Stichtsch geweld.

A 3

Maer,

(6)

Maer, vaert ze voort, die smart moete ons niet krenken
By deze nieuwe vreugd; neen, liever lust het my,
Op deze dubble Feest, met dubble stroomgeschenken
Van schoonen baers en zalm, myn waterlekkerny',
o Vischers, u gulhartig te vereeren:
Gy moogt ze, uit mynen naem', uw' braven Heeren biën.
Uw zegen zal voortaan myn' zegen zien vermeëren.
Ik zal uw dobbrend wand met dubble vangst' voorzien.
Dus zingt... Maar hoe, mag zich myn oog betrouwen?
My dunkt, ik zie van ver myn Vrienden herwaert treën.
o Ja, 't is ARNOUT en FRANCOIS met hunne Vrouwen!
Wat floet, wat achtbren floet zien wy hun zy bekleën?
De Eêlhartigheid, in lange praelgewaden,
Met starren op het hoofd, en fepter in de hand',
Treed voor, en toont wat zucht tot roemenswaerde daden
En aller menschen heil haer' geest' is ingeplant.
Wat Grysaerd volgt, met zyn bespieglend wezen,
Haer zoo koelmoedig na op eenen vasten tred?
My dunkt, ik kan zyn' naem uit zyn gebaren lezen;
't Is 't wikkende Beleid, dat op zyn schreden let.
Kent gy die Schoone ook aen heur fiere gangen?
Men ziet de beeldtenis van vorst Justiniaen,
In blinkend goud gedrukt, op haren boezem hangen.
't Is Rechtgeleerdheit, die's Lands wetten voor moet staen.

Eene

(7)

Eene achtbre Vrouw bestuurt haer rechterzyde,
En praelt in 't wit satyn; haer slinkerhand omvat
Een schael, haer rechte een zwaerd, waer meê ze, in boezen tyde,
Elks daden weegt en straft tot heil van Land en stat.
Een sluier dekt hare oneenzydige oogen,
Het is Gerechtigheit, die troon noch kroon, hoe zwaer
Van goude, by 't krakkeel ooit zwaerder heeft gewogen
Dan stok of rietstaf van eenen bedelaer.
Maer zie, wat glans, wat zwier, wat statigheden
Vertoonen zich, dooreen gedommelt, in 't gelaet
Dier overschoone Maegd', met karmozyne kleeden?
't Is of zy 't aerdsch geluk en 't weereldsch goed verfmaed;
o Ja, zy keert en stort den vollen horen
Des ryken Overvloeds gansch ledig uit op de aerd;
Haer vleugels en het licht, dat haer uit 's Hemels koren
Toeschittert, doen ons zien dat ze is omhoog gebaert.
't Valt nu voor ons niet zwaer den naem te raden
Dier schoone Hemeltelg' en godgewyde Maegd':
Zy is de Godvrucht zelf, die door haer reine daden
Het aerdsche dal behoed, en 't Hemelhof behaegt.
Hoe heerlyk past dees stoet van achtbre Zeden,
Pronkparels voor de ziel, myn' Vrienden in hun vreugd'
Maer zie, daer kooft hun Kroost ook vrolyk herwaert treden!
Zie hoe het Achtgetal zich op dit Feest verheugt!

A 4

KOR-

(8)

KORNELIA, in 't groenen van haer jaren,
Munt, als der Joffren roem, in de eêlste zeden uit;
De Deugd vlocht haer voorlang een' eerkrans om de haren;
Hoe vlamt het minnaers oog op zulk een' ryken buit!
Haer fiere zy bekleën haer volle Neven,
DIRK JEAN aen 't Koopbewind, REINIER aen 't Recht gewydt.
Haer broeder ARNOUT leid, vol geest en zwier en leven,
De aenvallige MARIE, in 't kwikste van haer' tyd.
KORNELISJE verzelt zyn aertig Nichtje,
Het zoet JAKOBAETJE en met een KORNELIA;
Hy lonkt haer beiden toe, gelyk een vrolyk wichtje.
Hoe geestig bootst het Kroost der Oudren gangen na!
Nu sluit een reeks van Vrienden en Vriendinnen,
En wat hun wenken volgt, in deze vrolykheën,
Den feest- en vreugderei. Elk is verrukt van zinnen.
De Dorpen loopen uit. De vreugd is algemeen.
Daer menglen zich bazuinen en trompetten!
Daer kooft de Jonglingschap! Hoor, hoeze, op fieren trant,
Hun vreugd ontvouwen, door het losfen der musketten,
En 't romlen van den trom, aen 't omgelegten land!
Men laet schalmei en luit en fluiten hooren,
En paert de schelle keel aen veel- en cyterfnaer.
De Blydschap heeft dees oord ter woning' uitgekoren,
En dezen hoogtyd tot luidruchtig feestgebaert!

Hoe

(9)

Hoe huppelt ze op de tong, hoe zweeft ze in de oogen
Van 't Landvolk, dat hier zwermt, en toevloeit van alom!
Daer treed het dubbel Paer door de eer- en vreugdebogen,
Op eenen schellen galm van driemaal wellekome!
Wie nadert Hun op ongeschoeide voeten?
Wat deftig Man, gekleedt in donker bruin gewaad,
Koomt daer, met diep ontzag, zoo minzaam Hen begroeten?
't Is de Eerbied, ja, ik zie 't, en ken hem aen 't gelaet.
Hy stuit hun schreên, en buigt, verscheide werven,
Het hoofd ootmoedig neêr. Daer opent hy den mond:
o Achtbaer Viergetal, laet ons de gunst niet derven,
Van u, naer onze wys, op dees' gewenschten stonde,
Den wierook van onze achting' toe te zwaaien.
Is onze magt beperkt, zoo laet het hart volstaen,
Het goede hart, waer meê de Hemel zich laet pacien,
Ei ziet ons offer niet, maer 't willig outer aen.
Hoe zeer de vreugd u toeblink' uit ons wezen,
't Is slechts een flaeuwe schets wat u ons oog ontvount;
Waarvan het rechte beeld, zoo ge in ons hart kost lezen,
Door u, o dubbel Paer, volkomen wierd beschouwt.
Hoe juichen veld en boschen en waranden!
Het schoongevodert koor verzelt ons feestgeschal.
Op uw gewenschte komst verkwikken vee en landen,
Doch die het land en vee bezitten boven al.

Dat

(10)

Dat tuigt de galm van zoo veel blyde tongen
U vrolyk toegerolt, waer gy uw schreden wendt.
De Grysheit, thans verjongt, doet lichte vreugdesprongen.
De Herfstmaend zelf verkeert in eene frische Lent'.
Het strenge Recht, ten zetel' opgestegen
Met eenen nieuwen lust', belooft de onnoozelheit,
Waer gy de vierfschaer spant, een' nieuwen stut en zegen;
En toont een dubbele roê aen 't vrechts onbescheid.
Verlaten Wees en Weduwen ontvangen
Weêr Ouders, Mannen, troost en hulp en toeverlaet.
Hoe rollen de Armoê thans de tranen langs de wangen
Van blydschapp', om het heil dat haer te wachten staet.
Wy zullen haer gelaet niet, als voorhenen,
Met eenen dikken mist' van weedom zien bedekt,
Nadat het troostlicht van uw gunst' haer heeft beschenen,
En uw milddadigheit de handen uitgestrekt.
De Nering, die den moed scheen op te geven,
Voelt door haer zwakke leên een nieuwe levensvlam;
Zoo zeer heeft haer de hoop op uw beleid gesteven,
o ARNOU'T, steun der Beurf' van 't magtig Rotterdam.
Hoe gy ook zorgt voor 't heil der Maetschappye,
Die in 't verzekren zich verzekert van uw vlyt;
Wat tyd uw yver voor de nutte Koopvaerdye
Der geurige Levant, of rust' der Maesstat slyt';

No

(11)

Nog vleit ze zich dat, by die bezigheden,
Uwe edelmoedigheit heur niet misgunnen zal
In uw genegen hart een plaetsje te bekleeden,
Dat haren groei en bloei beschut voor ongeval.
Zy roept Ameide en Herlaer, opgetogen
Van blydschapp' op dees Feest, met hun geburen toe:
Wacht nu de blyken van myn zegenryk vermogen
En wat myn Speelgenoot, de Welvaert werkt ten goê.
De hoogste Gunst will' deze hoop bekroonen;
En schenk', op onze bede, in ruimen overvloed',
o Dubbel Paer, aen u, uw Dochteren en Zonen
Wat heil en vreugd en deugd, naer ziel en lichaem, voed.
Zoo leven wy, bevrydt van allen kommer,
Terwyl uw trouwe zorg voor onzen welstand' wackt,
Een ieder aen zyn' haert, en in zyn vygenlommer,
Vol liefde tot uwe eer, die onze harten blaekt.
Zoo leidt ge op aerd het wenschelykste leven;
Zoo gunne, o edle Vier, u de Oppermajesteit,
Dat ons genegen hart niet magtig is te geven,
Te leven na uw' dood in hare Heerlykheit.
Dus juicht de vreugd, dus spreekt het zielsgenoegen,
o Dubbel Paer, uit naem' van uwe Heerlykheên,
U door den Eerbied toe. Wat valt hier by te voegen?
o Waerde Vrienden, gunt myn zangster aen dees reên

Het

(12)

Het zegel van haer kunst' en hartewensch te hangen:
Zoo word' haer dichtgeschenk van u in gunst' ontvangen.

FRANS DE HAES.

Het Imariservies¹ van Joan van Brederode en Ida Maria van Buuren

Herman Beckmann

Op 20 maart 1602 werd de Verenigde Oostindische Compagnie² [VOC] opgericht, die van de Nederlandse regering het alleenrecht kreeg voor de vaart op en de handel met Azië. Daar producten van Europese makelij normaal gesproken te duur waren voor de Aziatische markten zette de VOC een uitgebreid handelsnetwerk op van een dertigtal kantoren langs de belangrijke handelsroutes. Men kocht met het uit Europa meegebrachte zilver in China zijde voor de Japanse markt. De ruwe zijde werd dan verkocht voor koper en goud waarvoor men in India bedrukte katoenen stoffen kocht. Deze stoffen werden in de Molukken geruild tegen kruidnagelen en koffie op Java. Het spreekt vanzelf dat er aan elke transactie goed verdiend werd. De kruidnagelen en koffie werden vervolgens naar Nederland verscheept. De VOC kocht ook op grote schaal porselein in China. Het was fijner en dunner dan het Europese aardewerk en de exotische beschildering sprak tot de verbeelding. In de periode tussen 1730 en 1795 werd door de VOC meer dan 45 miljoen stuks porselein naar Nederland verscheept. Het merendeel van het porselein werd vanuit Canton naar Batavia gebracht en vervolgens naar Nederland getransporteerd. Naast het gewone serviesgoed, werd er porselein in opdracht besteld, het zogenaamde *Chine de Commande*. Omdat dit om relatief kleine hoeveelheden ging, was de VOC hierin niet geïnteresseerd. De serviezen werden versierd met de familiewapens van de opdrachtgever(s). Als men geen familiewapen had, werden ze voorzien van een monogram, initialen of de naam van degene die het servies bestelde³.

In 1624 bouwden de Nederlanders Fort Zeelandia op Formosa (Taiwan), waardoor zij toegang kregen tot de Chinese markt en niet meer afhankelijk waren van tussenhandelaren.

China maakte gedurende de zeventiende eeuw een periode van grote politieke instabiliteit door. In 1644 pleegt de laatste Ming-keizer Chongzhen zelfmoord wanneer de opstandelingen tot in de Verboden Stad in Peking zijn doorgedrongen. De macht wordt overgenomen door de Qing-dynastie, maar in het zuiden van China blijven Ming-aanhangers zich succesvol verzetten tegen de nieuwe machthebbers. Een van de gevolgen was dat de aanvoer van porselein stagneerde, omdat de havens in het zuiden van China werden geblokkeerd.

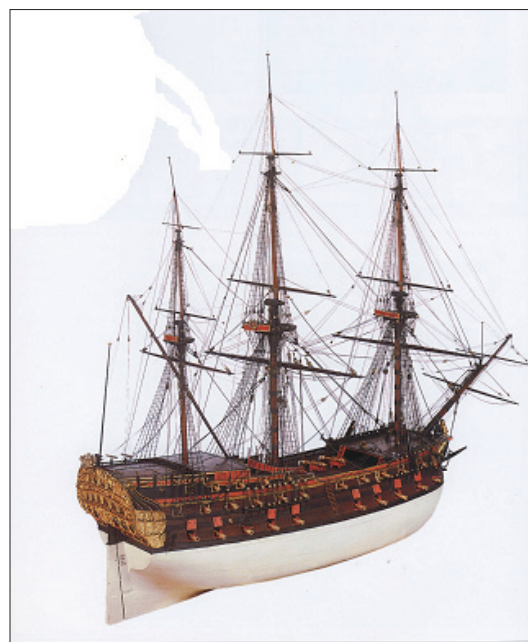
1 Imariporselein is de Europese verzamelnaam voor Japans porselein dat gemaakt werd in de stad Arita, in de vroegere provincie Hizen, ten noordwesten van Kyūshū, en geëxporteerd vanuit de haven Imari, speciaal voor de Europese exportmarkt.

2 Het model van een Oostindiëvaarder dat op deze pagina is afgebeeld zou zijn gebouwd voor tsaar Peter de Grote, maar het is altijd in Nederland gebleven. Het bevindt zich in het Nederlands Scheepvaart Museum in Amsterdam. Dit model is in 1725 gebouwd (236 x 205 x 100 centimeter).

3 J.Kroes, Chinees wapenporselein voor de Nederlandse markt, *Genealogie, Tijdschrift voor familiegeschiedenis*, december 2007, pp. 133-137.

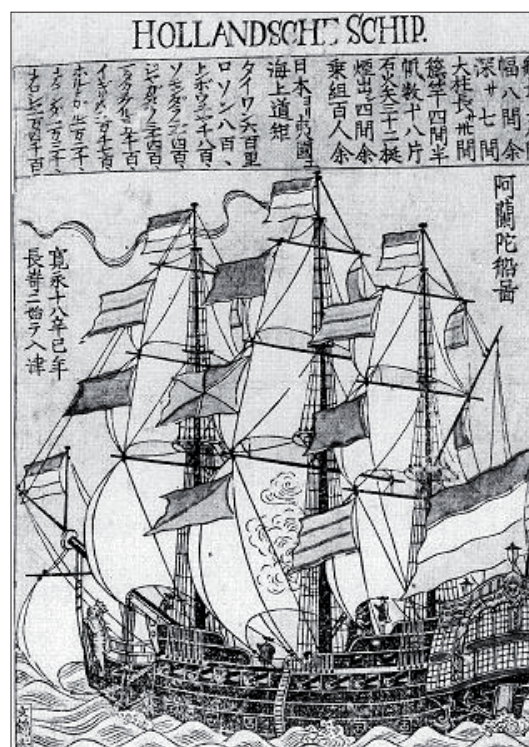
De VOC richtte zich nu op Japan, waar ook porselein geproduceerd werd. Ook al waren de Japanners pas laat (rond 1600) in Arita met de porseleinfabricage begonnen. De kwaliteit haalde nog niet het hoge Chinese niveau en

kwantitatief was de productie niet in staat de binnenlandse vraag gecombineerd met de orders van de VOC te dekken. Dit resulteerde in een slechte prijs-kwaliteit verhouding.

Rond 1685 stabiliseerde de politieke situatie in China zich en werd de porseleinexport hervat. De VOC ging weer het Chinese porselein kopen en liet het importeren van Japans porselein voor de Nederlandse markt over aan het particuliere initiatief.

De pottenbakers in Arita zaten echter niet stil. Zij gingen aan schaalvergroting en productverbetering doen en sommigen van hen gingen uitsluitend voor de Nederlandse markt produceren.

Japanse prent van een Oost-Indiëvaarder (eind 18de eeuw)

De hiernaaststaande afbeelding van een pottenbakkerij staat centraal afgebeeld op een schotel die zich in het Arita Keramiek Museum in Japan bevindt. De voorstelling werd met blauw kobalt-pigment op het witte porselein geschilderd. Daaroverheen kwam transparante glazuur. Op de schotel zijn de verschillende productiestappen van het pottenbakken afgebeeld, zoals het vormen, het drogen, het beschilderen, het opstoken van de ovens en het onderdompelen in de glazuur. De schotel is in 1830-1840 in Arita gemaakt en heeft een diameter van 59,4 centimeter. In het Museum Mesdag in 's-Gravenhage bevindt zich een vrijwel identieke schotel met een diameter van 60 centimeter.

Hoe deze schotel in het bezit is gekomen van de Haagse schilder Hendrik Willem Mesdag (1831-1915) is onbekend.

Gedeelte van de centrale afbeelding van de schotel uit het Museum Mesdag.

Museum Mesdag

Arita Keramiek Museum

Het Stedelijk Museum in Vianen bezit een Imaribord met het alliantiewapen van de families van Brederode-van Buuren. De conservator van het museum, Drs. Susanne Weide, verstreekte de volgende gegevens: 'De inventariskaart geeft weinig informatie over het betreffende bord, het inventarisnummer is R 0514, hieruit valt af te leiden dat het bord ooit verworven is door de heer Rooseboom⁴, die een groot deel van zijn collectie later aan de gemeente Vianen legateerde.

⁴ Ockert Tobias de Villiers Rooseboom (Hoopstad Zuid-Afrika 10 november 1884 - Vianen 5 oktober 1977) was ingenieur bij de Nederlandse Spoorwegen. Hij was de kleinzoon van Willem Rooseboom, burgemeester van Vianen tussen 1847 en 1859. Rooseboom woonde sinds 1964 aan de Voorstraat in Vianen en de laatste jaren van zijn leven in het bejaardenhuis Batenstein.

In 1702 trouwden Joan van Brederode en Ida Maria van Buuren.

Ter gelegenheid van hun huwelijk bestelden zij een servies in Japan en lieten hun alliantiewapen als versiering er op aanbrengen. Een gedeelte van het servies bevindt zich in het Rijksmuseum.

Het bord is 4 centimeter hoog en heeft een diameter van 25,6 centimeter. Links is het wapen van de Van Brederode's en rechts het wapen van de Van Buuren's.

Op de opstaande rand zijn acht medaillons geschilderd. In deze medaillons zijn afwisselend vazen met bloemen en een landschap met een boom aangebracht.

Op de buitenste platte rand is een lambrequin⁵ in de Marotstijl⁶ met zestien afhangende kwastjes geschilderd.

Op 13 november 1990 veilde het veilinghuis Glerum in Amsterdam een gedeelte van dit servies, bestaande uit 86 stuks. Het werd gekocht door een Japanse verzamelaar.

Gedeelte van het van Brederode-van Buuren servies geveild op 13 november 1990.

Imaribord met het alliantiewapen van Van Brederode-Van Buuren.

Wie waren Joan van Brederode en Ida Maria van Buuren?

Op het servies staat het officiële Brederode-wapen afgebeeld. Dit is op zijn minst gezegd vreemd, daar de Brederode's in de mannelijke lijn waren uitgestorven bij het overlijden van Wolfert van Brederode op 15 juni 1679. Joan van Brederode werd in 1644 geboren en overleed in 1707. Hij trouwde op 58-jarige leeftijd Ida Maria van Buuren (1665-1722).

In de genealogische studies over de van Brederode's van A.W.E. Dek⁷ en van J.J. van Brederode⁸ komt deze Joan van Brederode niet voor. De data van de geboorte en het overlijden van Joan en Ida zijn gepubliceerd in de catalogus van de tentoonstelling *The Voyage of Old-Imari Porcelains* van het Kyushu Keramiek Museum. Hoe de Japanners aan deze data zijn gekomen is mij onbekend.

Het Instituut Collectie Nederland heeft een groot servies met het wapen van Van Buuren en exact dezelfde randversiering als bij het van Brederode-van Buuren servies. Volgens Dr. Christiaan Jörg⁹ behoorde dit servies toe Arend Isaac van Buuren (1670-1721). Hij was schout-bij-nacht bij de Amsterdamse admiraliteit en sneuvelde in een gevecht met Algerijnse zeeroovers¹⁰.

5 Lambrequin of lambrekijn is een horizontaal hangende, van onder getande reep stof als draperie aan vensters.

6 Daniël Marot (1661 - 1752) was een Frans bouwmeester, graveur en architect. Hij was een van de vele Hugenoten, die na de opheffing van het edict van Nantes naar De Republiek vluchtte. Marot kwam in dienst van koning-stadhouder Willem III en de Friese stadhouders. Marot bracht de stijl van Lodewijk XIV naar Nederland, en ontwierp in deze stijl interieurs, gebouwen en tuinen.

7 A.W.E. Dek, *Genealogie der Heren van Brederode*, Den Haag, 1959.

8 J.J. van Brederode, *Het geslacht van Brederode. Eene historische familiestudie*, Haarlem, 1869.

9 C.J.A. Jörg, *Fine & Curious, Japanese Export Porcelain in Dutch Collecties*, Amsterdam, 2003, pp. 232-233.

10 L. Eekhout, *Het Admiralenboek*, Amsterdam, 1992.

Arend Isaac van Buuren (1670-1721) en zijn vrouw Sabina Agneta d' Acquet (1675-1726) door Christoffel Lubienitzki, gesigineerd en gedateerd 1721, doek, staand ovaal, 103 x 84 cm. Rijksmuseum, Amsterdam.

Er is nog een derde Imariservies bekend met een lambrekijnborder met afhangende kwastjes.

Dit servies werd gemaakt voor Nicolaas van Bambeek (1665-1722), wethouder en burgemeester van Amsterdam. Uit hoofde van deze functies had hij toegang tot het VOC-netwerk en kon hij het servies eenvoudig bestellen. In de acht medaillons op de rand is in vier weer de bloemenvaas geschilderd. In de andere vier medaillons zien

Imaribord met het familiewapen van Nicolaas Bambeek.

wij een rivierlandschap met bootje met een Nederlandse vlag! Het bord is 9,5 centimeter hoog en heeft een diameter van 51,5 centimeter.

Imaribord met het familiewapen van Van Buuren.

Imariporselein voorzien van familiewapens komt bijna niet voor in tegenstelling tot de Chinese wapenserviezen. Jochem Kroes¹¹ denkt dat er in de achttiende eeuw tussen de zeshonderd en zevenhonderd wapenserviezen in China alleen al voor de Nederlandse markt zijn gemaakt.

11 J.Kroes, Chinees wapenporselein voor de Nederlandse markt, *Genealogie, Tijdschrift voor familiegeschiedenis*, december 2007, pp. 133-137.

Historische plaatjes met een praatje

In het vorige nummer van dit blad kun je bij een van de foto's zien dat voor café Lekzicht het water tot aan de dijk stond (foto begin 1900).

De schepen werden geladen en gelost, langs een smalle kade onder langs de dijk. De zeilscheepjes hadden toen +/- 30 ton laadvermogen en de stuurman stond buiten aan het roer, in weer en wind. Er was behoefte aan los- en laadruimte voor overslag van de bekende mand- en teenindustrie van Ameide. Op de foto's staan de manden en geschilde stokken klaar voor het inladen.

De eerste vorm van de loswal was rechthoekig de lek in gemaakt in de jaren '10 van de vorige eeuw. In de jaren '30 is de loswal vergroot van een rechthoekige naar een vloeiende lijn in westelijke richting, duidelijk op de foto's te zien.

Gevraagd: foto's van de betonnen aanlegsteiger met het laden van een graanwagen van de firma Kruijt.

De volgende keer een serie over de feesten in Ameide.

Tot schrijfs,
Krijn van der Ham

Historische plaatjes met een praatje

Ben je in een toeristische plaats, dan zijn er altijd souvenirwinkels, bedoeld als herinnering aan deze omgeving, maar ook wel een soort bewijs voor je woonomgeving, dat je er daadwerkelijk bent geweest. Hoe was dit nu in Ameide?, geen toeristische plaats, maar er waren wel degelijk souvenirs.

Op de foto zien we twee plateelvaasjes uit de Zenith BV, Plateelbakkerij en Pijpenfabrieken v/h Firma P.J. van der Want Azn. te Gouda. Handgeschilderd en mat overgeglazuurd, maar wel jaren '20 uit de vorige eeuw. We zien ook een jonger vaasje uit de jaren '60, gemaakt bij Flora keramiek in Gouda.

Dan hebben we nog een prachtig stukje huisvlijt. Een zwart/wit aanzichtkaart geplakt op hardboard. De boom is op het hardboard hoger en groen opgeschilderd, de lucht ingekleurd en bewolkt en het geheel is overgelakt. Zo had je een prachtige souvenir, gemaakt in de jaren '30.

En als trotse Ameidenaar gaf je zoiets graag cadeau aan familie of kennissen.

Graag wil ik hier een steeds terugkerende rubriek van maken.

Tot de volgende herinnering!
Krijn van der Ham

Nicolaas Wicart, tekenaar en porseleinschilder en zijn tekeningen van Ameide en Tienhoven (1748-1815)

Herman Beckmann

Mevrouw M. W. Heijenga-Klomp schrijft in haar boek over Nicolaas Wicart¹, dat hij op zijn minst tien, zo niet elf tekeningen van Ameide gemaakt heeft en acht of negen van Tienhoven. Zij schat dat zijn hele oeuvre meer dan 1000 bladen groot is en bespreekt in haar boek ruim 600 tekeningen. Veel tekeningen zijn in de loop der tijd verloren gegaan door brand, of zijn niet meer traceerbaar, omdat ze in particuliere collecties aanwezig zijn.

Nicolaas Wicart; krijt tekening door Theodoor de Reuver, 145 x 130mm, Het Utrechts Archief.

Nicolaas Wicart² tekende vooral rivierlandschappen in Noord- en Zuid-Holland, Noord-Brabant, Zeeland, Gelderland en Utrecht. Zijn oeuvre is beïnvloed door 17^e eeuwse meesters als Jan van Goyen en Jacob en Salomon van Ruysdael. De meeste van zijn tekeningen werden uitgevoerd in meerdere tinten grijs (grisailles).

Nicolaas Wicart nam het niet zo nauw met de topografische betrouwbaarheid. Het was hem er meer om te doen een uitgebalanceerd landschap te tekenen met interessante wolkenpartijen boven een fraai vormgegeven rivier, die daarbij ook nog eens leuk gestoffeerd werd met bomenpartijen, huizen en kerken. Bij het opzetten van het land-

schap maakte hij gebruik van het repoussoir. Dit is een tekentechniek, waarbij met opzet een voorwerp in de voorgrond van de tekening wordt geplaatst, om de illusie van diepte te vergroten. Een repoussoir is ten opzichte van de rest van het schilderij donker van kleur, en bedekt een gedeelte van de voorstelling. De donkere kleur van het repoussoir is nodig, omdat het tegenlicht suggereert, terwijl op de rest van de voorstelling wel "normaal" licht valt. Soms is het repoussoir zo zwart, dat het alleen een silhouet is. De lichtere achtergrond lijkt door het repoussoir te worden teruggedrongen. Deze techniek wordt ook toegepast in de schilderkunst en in de fotografie.

ZH 1.³ Ameide, gem. Zederik (?) tekst verso niet zichtbaar, pen in zwart, penseel in grijze tinten, met wit gehoogd, 202 x 284 mm. L. o. N. Wicart inv. ©, watermerk niet zichtbaar, Particuliere collectie.

ZH 2, Ameide, verso, Ameide aan de Lek, 304 x 430 mm. zwart krijt, penseel in grijze tinten, met wit gehoogd, l.o. N. Wicart ad Vivum (A), watermerk niet zichtbaar, Antiquariaat Ariëns Kappers Amsterdam, augustus 1985.

1 M. W. Heijenga-Klomp, *Nicolaas Wicart, 1748-1815, Landschapstekenaar en porseleinschilder*, Uitgeverij Canaletto, Alphen aan den Rijn, 2003.

2 Zijn vader Andries werd op 30 september 1713 gedoopt in de Nicolaikerkerk in Utrecht. Hij trouwde op 7 april 1738 met Anna Catharina Meyberg. Het gezin kreeg vier kinderen, twee dochters en twee zoons. Nicolaas was het jongste kind en is op 24 maart 1748 in de Catharijnekerk in Utrecht gedoopt.

Nicolaas Wicart trouwde op 3 augustus 1773 in de Catharijnekerk in Utrecht met Johanna Margaretha Geerling. Het echtpaar kreeg tien kinderen, zeven dochters en drie zoons. Nicolaas overleed op 5 november 1815 en zijn vrouw Johanna stierf op 6 december 1838.

3 Deze nummering is conform de nummering van Mevrouw M. W. Heijenga-Klomp.

ZH 3. Ameide, verso, 't dorp aan de Lek, zwart krijt, penseel in kleur, 292 x 435 mm. l. o. N. Wicart ad Vivum (A), watermerk niet zichtbaar, Particuliere collectie.

ZH 4. Ameide, verso, 't Dorp Ameide aan de Lek., de tekening is door een vreemde hand met felle kleuren bewerkt, 284 x 417 mm. Signatuur afgeknipt. Stichting Atlas van Stolk, Rotterdam.

ZH 6. Omgeving van Ameide, verso Ameide aan de Lek. Pen in zwart, penseel in kleur. 150 x 243 mm.
l. o. Wicart (H) Stichting Atlas van Stolk, Rotterdam.

ZH 7. Ameide, verso, 't Dorp Ameyde aan de Lek, zwart krijt, penseel in grijze tinten, met wit gehoogd.
294 x 430 mm.l. o. N. Wicart Del (B), Stichting Atlas van Stolk, Rotterdam.

ZH 8. Ameide, verso, 't Dorp Ameyde aan de Lek, zwart krijt, penseel in grijze tinten, met wit gehoogd. 292 x 433 mm. l. o. N. Wicart Ad Vivum (A), Stichting Atlas van Stolk, Rotterdam.

ZH 9. Ameide, verso, 't Dorp Ameyde aan de Lek, zwart krijt, penseel in grijze tinten, met wit gehoogd. 297 x 433 mm. l. o. N. Wicart Ad Vivum (A), Stichting Atlas van Stolk, Rotterdam.

ZH 10. Ameide, verso, 't Dorp Ameyde aan de Lek, zwart krijt, penseel in grijze tinten, met wit gehoogd. 293 x 434 mm. l. o. N. Wicart Ad Vivum (A), Stichting Atlas van Stolk, Rotterdam.

ZH 97. Tienhoven, verso, 't Dorp Tienhoven aan de Lek, pen in zwart, penseel in kleur. l. o. N. Wicart (J) 204 x 315 mm. Universiteit Leiden, Atlas Bodel Nijenhuis.

ZH 104 Tienhoven, verso, 't Dorp Tienhoven aan de Lek, zwart krijt, penseel in grijze tinten, met wit gehoogd, 203 x 315 mm.l. o. N. Wicart ad Vivum (A) Koninklijke Verzamelingen, Den Haag.

ZH 99 Tienhoven, verso, 't Dorp Tienhoven aan de Lek, zwart krijt, penseel in kleur, 173 x 257 mm. l. o. N. Wicart ad Vivum Del (D) Particuliere collectie.

ZH 100 Tienhoven, verso, 't Dorp Tienhoven aan de Lek, zwart krijt, penseel in grijze tinten, 218 x 310 mm.
l. o. N. Wicart (F) Particuliere collectie.

ZH 101 Tienhoven, verso, 't Dorp Tienhoven aan de Lek, pen in zwart, penseel in grijze tinten, met wit
gehoogd, 290 x 428 mm.l. o. N. Wicart Del (B) Stichting Atlas van Stolk, Rotterdam.

ZH 102 Tienhoven, verso, 't Dorp Tienhoven aan de Lek, zwart krijt, penseel in kleur, 293 x 434 mm.
l. o. N. Wicart Del (B). Stichting Atlas van Stolk, Rotterdam.

ZH 103 Tienhoven (of Tienhoven bij Utrecht) verso, 't Dorp tien Hoven, pen in zwart, penseel in grijze tinten,
met wit gehoogd, 203 x 315 mm. l. o. N. Wicart inv. (C) Koninklijke Verzamelingen, Den Haag.

ZH 98 Tienhoven, verso, 't Dorp Tienhoven aan de Lek, zwart krijt, penseel in kleur, 290 x 432 mm.
l. o. N. Wicart ad Vivum (A) Particuliere collectie.

Buiten de hier afgebeelde tekeningen bevindt zich nog een tekening van Ameide in de Atlas van Stolk in Rotterdam en een tekening in de National Gallery in Washington, U. S. A.. Een tekening van Tienhoven werd in november 1988 bij Christie in Amsterdam geveild.

Daarnaast beschilderde hij in Loosdrecht porselein met uiterst verfijnde, arcadische landschap- stads- en zeegezichten. Deze serviesstukken werden ook in die tijd al hoog gewaardeerd en waren zeer kostbaar.

